

Utváření identity osob z pěstounské péče

Bc. Barbora Straková

Diplomová práce
2025

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2024/2025

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Bc. Barbora Straková
Osobní číslo: H230370
Studijní program: N0111A190013 Sociální pedagogika
Forma studia: Prezenční
Téma práce: Utváření identity osob z péče

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti náhradní rodinné péče, péče a identity.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvalitativního výzkumu formou strukturovaných rozhovorů.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

ARCHER, Caroline, 2001. Dítě v náhradní rodině: [nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině]. Přeložil Petra VLČKOVÁ. Praha: Portál. ISBN 80-7178-578-4.

JANOŠOVÁ, Pavlína, 2008. Dívčí a chlapecká identita. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2284-9.

NOŽÍŘOVÁ, Jana, 2012. Náhradní rodinná péče. Praha: Linde Praha. ISBN 978-80-8613191-7.

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

ZEZULOVÁ, Dagmar, 2012. Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **8. ledna 2025**
Termín odevzdání diplomové práce: **25. dubna 2025**

L.S.

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 8. ledna 2025

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění bez ohledu na výsledek obhajoby;
- diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- jedno vyhotovení diplomové práce v listinné podobě bude ponecháno Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně k uložení;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá; neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že

- jsem na diplomové práci pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem řádně citoval(a); v případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor;
- odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou obsahově totožné.

Ve Zlíně, dne

.....
podpis autora

ABSTRAKT

Naše diplomová práce pojednává o procesu utváření identity u osob z pěstounské péče a identifikuje specifické faktory, který tento proces ovlivňují. Práce se skládá z teoretické a praktické části. V teoretické části jsou představeny základní pojmy a modely identity, teorie attachmentu a samotná pěstounská péče. Praktická část využívá kvalitativní metodologii, konkrétně tvořivé deníky, které byly doplněny o rozhovory s respondenty, kteří si prošli pěstounskou péčí. Získaná data byla zpracována pomocí otevřeného, axiálního a selektivního kódování zakotvené teorie a byl utvořen paradigmatický model. Na základě zjištění práce navrhuje praktická doporučení, která mohou přispět k pozitivnějšímu utváření identity.

Klíčová slova: utváření identity, pěstounská péče, attachment, kvalitativní výzkum

ABSTRACT

Our thesis discusses the process of identity formation in foster care and identifies specific factors that influence this process. The thesis consists of a theoretical and a practical part. The theoretical part introduces basic concepts and models of identity, attachment theory and foster care itself. The practical part uses a qualitative methodology, specifically creative diaries, which were supplemented by interviews with respondents who have been through foster care. The data collected was processed using open, axial and selective coding of grounded theory and a paradigmatic model was formed. Based on the findings, the thesis proposes practical recommendations that can contribute to more positive identity formation.

Keywords: identity formation, foster care, attachment, qualitative research

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí diplomové práce, kterou byla PhDr. Helena Skarupská, Ph.D. za její cenné rady, zkušenosti, citlivý přístup a empatii. Velmi si vážím trpělivosti a odborných poznámek, které mi poskytla. Děkuji také všem respondentům za jejich ochotu podělit se s námi o jejich skutečné příběhy.

„Když už nedokážeme změnit situaci, jsme vyzváni změnit sebe sama.“

- Viktor E. Frankl

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 IDENTITA	13
1.1 UTVÁŘENÍ IDENTITY.....	15
1.2 DRUHY IDENTIT.....	18
1.2.1 Sociální identita.....	19
1.2.2 Kulturní identita	20
1.3 NEDOBROVOLNÉ ZMĚNY IDENTITY.....	21
1.3.1 Rychlá změna identity.....	22
1.3.2 Pozvolná změna identity	22
1.4 TEORIE ATTACHMENTU	24
2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE	28
2.1 PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ.....	32
2.2 PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE.....	35
2.3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU	38
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	42
3 VÝZKUM.....	43
3.1 VÝZKUMNÉ CÍLE	44
3.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	44
3.3 POJETÍ VÝZKUMU	44
3.4 VÝZKUMNÝ NÁSTROJ	44
3.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	45
3.5.1 Charakteristika výzkumného vzorku.....	46
3.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	46
3.7 ANALÝZA DAT.....	47
3.7.1 Tvořivý deník.....	47
3.7.2 Kategorie.....	50
3.7.3 Paradigmatický model.....	61
3.7.4 Selektivní kódování.....	62
3.8 INTERPRETACE DAT	63
3.9 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	66
ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	71
SEZNAM OBRÁZKŮ	75
SEZNAM TABULEK.....	76

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	77
SEZNAM PŘÍLOH.....	78

ÚVOD

V poslední době se problematika náhradní rodinné péče stává stále aktuálnějším tématem. Zvláště pak otázka, jakým způsobem náhradní rodinná péče ovlivňuje psychický vývoj jedince a utváření identity. Děti, které nemohli z jakýkoliv důvodů vyrůstat se svými biologickými rodiči, se ocitají ve velmi složité situaci a musí najít novou podporu u jiných lidí. Úspěšné vyrovnání se s traumatem z opuštění a negativními zkušenostmi je klíčové pro jejich sebevědomí a schopnost navázat kvalitní vztahy založené na důvěře. Tato diplomová práce se proto zaměřuje na proces **utváření identity osob z pěstounské péče a sleduje, jaké specifické podmínky a také faktory hrají zásadní roli v utváření sebevnímání.**

Kvalitně fungující náhradní péče má velký potenciál pro zlepšení psychické pohody a sebevědomí dětí, ale i pro budoucí úspěch a začlenění do společnosti. V teoretické části naší práce jsou představeny klíčové pojmy spjaté s identitou, procesem jejího utváření, teorií attachmentu a pěstounskou péčí. Tato teoretická východiska poslouží jako rámec k následné analýze kvalitativních dat, které byly získány díky tvořivému deníku a následnému rozhovoru o zkušenostech a sebevnímání respondentů, kteří prošli pěstounskou péčí. Díky kvalitativnímu metodologickému přístupu je možné hluboce proniknout do subjektivních zkušeností respondentů a odhalit proces utváření jejich identity. Práce byla rovněž porovnána s výsledky zahraničního výzkumu.

Cílem této práce je přispět k teoretickému porozumění procesu utváření identity u dětí v pěstounské péči a identifikovat specifické faktory, které tento proces ovlivňují. Určili jsme, jaké konkrétní aspekty a faktory pěstounské péče nejvýrazněji působí na utváření identity a současně nabídnout praktická doporučení, která mohou podpořit utváření pozitivnější identity u této skupiny osob. V závěru práce jsou shrnuty hlavní zjištění a navrženy možnosti dalšího výzkumu, který by mohl pomoci dalšímu rozvoji této problematiky.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 IDENTITA

Identitu lze chápat jako prožívání a uvědomování sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních, tj. vědomí toho „kdo jsem a jaký jsem“ (Vágnerová, 2004). Mít identitu znamená mít jistotu nad sebou samým, znát své nezaměnitelné místo a svou nenahraditelnost. Znamená to tedy mít větší podíl na vlastním životě (Říčan, 2004). Identita je jedním z nejdůležitějších vývojových úkolů jedince. Jedná se tedy o uvědomění sebe sama v rámci osobní i sociální kontinuity a konzistence. Hledání vlastní identity nelze zúžit pouze na jedno vývojové období, spousta autorů se ale shoduje na faktu, že problém hledání sebe sama vrcholí v období adolescence. Nejznámější myšlenky v tomto směru položil E. Erikson (Macek, 1999). Erikson (1968) definuje identitu jako **pocit, že člověk rozumí sám sobě a svému místu ve světě**. Na Eriksona navázal James E. Marcia, který rozpracoval jeho teorii a popsal čtyři stavy identity, kterými jsou difuze, moratorium, přijatá identita a dosažená identita. Dle něj je identita proces, při kterém se jedinec zabývá průzkumem hodnot, cílů a přesvědčení, a přijímá nebo odmítá jejich různé aspekty. Ze sociologického hlediska se zabýval identitou George H. Mead (1934) a tvrdí, že je identita formována v sociálních interakcích a je tedy sociálním konstruktem, který se vytváří prostřednictvím vztahu „já“ (self) a „ostatních“ (others). Pro identitu neexistuje jednotná definice, ve své podstatě lze ale obecně říci, že identitu lze chápat jako soubor charakteristik, hodnot, přesvědčení a zkušeností, které jedince odlišují od ostatních, a to mu dává pocit jedinečnosti a kontinuity. Zahrnuje jak individuální aspekty, tak sociální dimenzi, která je ovlivněna interakcí s okolím, národností, jazykem, náboženstvím, pohlavím, sociální třídou a spousty dalšími aspekty života.

Vědomí vlastního já bývá považováno za specifický rys osobnosti a závisí na něm rozvoj sebepojetí a prožitek vlastní identity. „Já“ sjednocuje a zpracovává veškerou zkušenost, z tohoto důvodu je **centrem integrace a koordinace všech psychických projevů** daného jedince. Psychické projevy jsou určitým způsobem hodnoceny a regulovány a jsou chápány jako součást vlastní osobnosti (Vágnerová, 2010). Pro jedince je v dnešní době velmi důležitý pocit, že v tomto světě nezaniká a neztrácí se tak ani sobě ani lidem. Nemůže tedy spokojeně žít bez toho, aniž by věděl, že něco znamená a že jeho existence má svůj smysl, důležitost a hodnotu (Kohoutek, 2000). Vědomí já činí osobnost konzistentním a integrovaným celkem. Na konci 19. století odlišoval W. James „já“ na dvě složky. Na jedné straně je já jako aktivní, prožívající, poznávající a jednající. Na druhé straně je já pasivní, které je poznávané a regulované. Souhrn všech poznatků o sobě tvoří komplex já,

jsou produktem aktivního já, ale také se v nich projevuje vztah k sobě samému jako objektu, a i názor na sebe sama. Já jako subjekt se uplatňuje ve zpracovávání informací, regulaci vlastního jednání a v rozhodování. Zatímco já jako objekt je obraz sebe sama včetně mentální reprezentace sebe sama, která zahrnuje sebehodnocení a poznatky o sobě a vlastní názor na sebe (Vágnerová, 2010).

Často se rozlišují dva aspekty identity, a to sociální a osobní aspekt. Sociální aspekt identity se vztahuje ke kontinuitě ve vztazích a čase, pocitu, že člověk patří do určité sociální skupiny. Zodpovídá otázky typu „odkud pocházím“, „kam směřuji“ nebo „kam patřím“. Osobní aspekt identity čerpá ze sebehodnocení a z intimní sebereflexe. Je důležité vědomí neopakovatelnosti, vlastní jedinečnosti a ohraničenosti vůči druhým. Odpovídá na otázku „kdo jsem“ a spojuje se se zážitkem „já jsem já“ (Macek, 1999). Vágnerová (2004) hovoří o tom, že pojetí vlastní identity je výsledkem zobecnění zkušenosti se sebou samým a že tato zkušenost se vytváří na základě emočních prožitků, smyslových vjemů. Můžeme tedy říci, že se utváří na základě sebeprožíváním od vlivem reakcí a postojů jiných lidí, a i uvažování o sobě samém. Dle Vágnerové lze sebe sama rozlišit do tří základních složek. První je tělesná identita, člověk svoje tělo nějakým způsobem vnímá, poznává, hodnotí a pociťuje. Je velmi důležité, aby člověk měl rád svoje tělo takové, jaké je a byl sám se sebou identifikován. Další složkou je psychická identita. Duševní procesy a vlastnosti, které vytvářejí představu o své vlastní psychice jsou souhrnem psychického já. Osoba chápe svoje psychické projevy jako součást já a zaujímá k nim určitý postoj. Z hlediska obsahu a zaměření lze diferencovat: kognitivně-receptivní složku a integrující a regulační složku. U kognitivně-receptivní složky si člověk uvědomuje svoje vlastní pocity, postoje, myšlenky i projevy chování, stejně tak jako informace o sobě samém. Člověk nějak vnímá své psychické projevy a prožívá svou existenci, toto se nazývá pocitové schéma. Dále tato složka zahrnuje kognitivní schéma vlastního já, a to zahrnuje rozumové zpracování všech informací včetně vlastního chování. Integrující a regulační složku zahrnuje vědomí, kdy člověk aktivně reaguje a reguluje vlastní psychiku. Poslední složkou, jak lze sebe sama rozlišit je sociální identita. Součástí této identity je určitá role osobnosti, které během života získal a míra jejich prestiže, ale i příslušnost k určitým sociálním skupinám. Člověk se svými rolemi nějak identifikuje a jsou integrovány do celkového sebepojetí. Své role můžeme akceptovat či odmítat, mohou přinášet odlišnou míru uspokojení. Názory a postoje okolí je pro člověka velmi důležité. Lidé totiž poskytují nějakou zpětnou vazbu o něm samém a různými způsoby mu sdělují, jaký se jim jeví.

Zdravá sebedůvěra je základ pro pozitivní identitu, to umožňuje jedinci být v souladu se sebou samým, se svou přítomností, minulostí i budoucností. Pokud má jedinec potíže s utvářením identity, mohou se tyto potíže promítat ve výrazných problémech v chování anebo prožívání. Aby dítě, které vyrůstá v náhradní rodinné péči, mělo zdravou sebedůvěru je nutné, aby poznalo pravdu o své etnické příslušnosti, o historii. I přesto, že takové dítě bude vyrůstat a bude vychovááno v kultuře náhradní rodiny, poznání svých kořenů mu pomůže nepodlehout předsudkům a stereotypům. Posilovat pozitivní identitu v období raného a předškolního věku můžeme především, že budeme dítěti předkládat informace formou pohádek, her nebo písniček. Ve školním věku dítěti ukážeme pozitivní identifikační vzory a umožníme mu kontakt s osobami nebo vrstevníky stejného etnického původu (např. s dalšími dětmi v náhradní rodinné péči). Tyto děti je potřeba podpořit zejména v situacích, kdy chtějí znát podrobnosti o své biologické rodině a o okolnostech, které změnily jejich osud a pokud chtějí být následně se svými biologickými rodiči či jinými příbuznými v kontaktu (MPSV, Identita dětí v náhradní rodinné péči, © 2025). Nejdůležitější je předávat dítěti informace o svém původu pravdivě a od samého začátku pěstounské péče. Od pěstounů se požaduje, aby k biologickým rodičům dítěte přistupovali s respektem a akceptovali je, a to z toho důvodu, aby se u dítěte předešlo konfliktům loajality. Tento neutrální postoj může ale přinášet velké problémy a na dítě může mít ničivý dopad. „Popření situací, které jsou pro děti velmi nebezpečné, jejich zapírání ze strany původních rodičů a tím způsobený zmatek a poškození smyslu pro realitu – to je pro mnohé pěstounské děti velmi důvěrný vzorec jejich životní historie.“ Je potřeba, aby děti měly povědomí o tom, že mají dvojí rodiče a dokázaly s tímto tématem otevřeně zacházet. I sociální pracovníci a pěstouni by měli dokázat stejně otevřeně o tomto tématu mluvit. Protože toto téma není tabu, ale je nedílnou součástí života dítěte. Ze začátku stačí, pokud pěstouni jsou co nejvíce seznámeni o minulosti dítěte a jeho biologických rodičů a vyprávěli o nich a poukazovali na jejich zjevné deficity (Vítková et al., 2019).

1.1 Utváření identity

Osobností se člověk nenarodí, ale stává se jí v tom období, kdy se stává člověkem i psychicky, tedy kdy se začíná utvářet dynamika duševního života a specificky lidská organizace. Člověk jako novorozenec, a ještě i jako batole se nijak zvlášť v psychologické rovině neliší od antropoidních opic, až mechanicky podmíněnými reakcemi se jeho chování utváří (Nakonečný, 1995). K utváření osobnosti dochází během socializačního procesu jednotlivce. Od jedince, který je socializovaný v dnešní společnosti se očekává, aby byl

samostatnou osobou respektující jiné samostatné osobnosti. Člověk jako osobnost se může vyvíjet celý život. Jedná se tedy o neustálý proces sebeutváření. Smékal (2005) uvádí, že při utváření identity působí na osoby dědičnost, zdravotní stav, fyzikální vlivy prostředí, ale převážně výchova, společnost a kultura (Smékal in Lesková, 2013). V každém věku je důležitost identity jiná. U nejmenších je důležitost minimální, ale začíná se vyvíjet poměrně brzy a ze začátku má podobu hodnotících výroků. Takzvaným „zlatým věkem“ identity se považuje nástup puberty, to je spojeno s pohlavním zráním a vrcholí v adolescenci a mladší dospělosti, kdy se osoby tzv. hledají. V dospělosti a ve stáří vliv identity značně ustupuje, protože lidé mají jiné starosti. Může být tedy patrné, že rodiče neshledávají problémy s identitou u dětí nejmladšího věku, proto pak v době puberty můžou být zaskočení nepřipravení. V raném dětství je ale největším problémem vývoj citový, celková citová stabilita a s tím spojené otázky s přijetím či odmítnutím od rodičů. Na rozdíl třeba adolescenti již nejsou tak na city orientováni. Často se stává, když matka chce adolescenta citově podpořit, tak ten ji odmítne nebo nejeví žádný zájem (Klimeš, 2008).

Ze všeho nejdříve se utváří **vědomí tělového já**, ze začátku novorozenec nerozlišuje vnější svět a vlastní tělo, k tomu dopomáhá až postupná integrace dojmů z nitra a povrchu vlastního těla. Dítě vnímá své tělo hmatem, čichem, očima a sluchem, ale také vnitřními receptory, které reagují na fyziologické změny. Jakmile dítě své tělo dostatečně navnímá, vzniká tzv. tělové schéma, což je v dospělosti velmi významný aspekt osobnosti, protože se pojí s představami o vlastním těle, jeho částech a vitálními pocity (slabost, síla, sešlost...) (Nakonečný, 1995). Podle Kellyho (in Baštecká, Goldmann, 2001) se tělesný obraz dítěte vytváří jako součást sebepojetí do 18-20 měsíců věku. Na základě vytvořeného sebepojetí, že jsem holčička nebo chlapeček, reaguje již dítě rozdílně na okolní vlivy.

Člověk je však primárně sociální bytost a dítě si také tento fakt uvědomuje, ale až postupem času. Jako druhé se u něj vytváří tedy **vědomí sociálního já** neboli vědomí jedinečnosti, identity. Toto vědomí dítě má zhruba ve 2,5 letech a je základním kamenem následujícího duševního života. Proto děti do té doby označují sebe samu ve třetí osobě a nevyužívají zájmeno „já“ (Nakonečný, 1995). Napodobováním aktivit ostatních dětí se posiluje vědomí já. Zejména od rodičů batole přebírá sebehodnocení, jestliže jsou rodiče lhostejní, vzniká negativní sebeobraz. Jsou-li rodiče hrdí na vývoj dítěte a je dítě chváleno, vzniká pozitivní sebeobraz (Kohoutek, 2000). K vytvoření vědomí sociálního já je potřeba sociální zkušenost a vnímání sebe sama jako sociální bytosti, k tomu nejvíce přispívá křestní jméno dítěte a uvědomuje si tak, že se od ostatních dětí a osob něčím liší, je jedinečné. Tento

vývoj popsal zejména americký sociální psycholog G. H. Mead (1934): „Právě vznikem vědomí sociálního já se dítě jako biologické individuum mění v lidskou společenskou bytost, v jedince s lidskou mentalitou a s lidským způsobem chování. Podstatou jáství je schopnost individua být samo sobě předmětem, a to je možné jen převzetím rolí, které zahrnuje užívání řeči: je-li dítě schopno převzít roli druhého, je také schopno pohlížet z této perspektivy na sebe a řeč mu umožňuje tyto aspekty konkretizovat v určitých vlastnostech, které si připisuje. Tak si dítě začíná být vědomo sebe sama jako jedinečné bytosti s určitými vlastnostmi.“ (Nakonečný, 1995, s. 41).

Nejčastěji rodiče pocítí problémy s identitou v období puberty, ta ale trvá cca 2-3 roky, což je vcelku krátké období, kdy dochází k pohlavnímu zrání. Až je člověk schopen reprodukce, puberta končí a nastupuje období adolescence (Klimeš, 2008). Utváření identity v adolescenci je determinováno jak objektivně, tak subjektivně. Jestliže pro dospívající vytváří společnost podmínky, kterými jsou něco jako čas na rozmyšlenou či období odkladu (moratorium), poté proces hledání sebe sama neboli vlastní identity získává podobu i společenského úkolu. Předmětem sebereflexe jsou v časně adolescenci nejčastěji emoční rozkolísanost, vztahy k rodičům a fyzické změny. V další fázi adolescence je přijetí vrstevníků, v rámci erotických či přátelských vztahů, základem sebereflexe. Jmile se adolescent necítí akceptován, zažívá odcizení. To platí jak u rodičů, dalších autorit, vrstevníků, jednoduše jakýmkoliv skupinami, kam patří (Macek, 1999). Vývoj osobnosti v dospělém věku můžeme brát jako ujasňování a upevňování identity, popřípadě přetváření identity. Adolescence je však vrcholem osobního zápasu o identitu (Říčan, 2004).

R. Josselsonová (1980) popsala proces individuace osobnosti adolescentů z vývojového hlediska ve čtyřech etapách. Tento proces začíná v pubertě a je nazýván jako **psychologická diferenciac**e. Adolescent si začíná uvědomovat svou jedinečnost a odlišnost sebe samého především od rodičů, ale i vrstevníků. Žije v rozporu s postoji, hodnotami a rady rodičů a dalších autorit, s tím je spjata zvyšující se kritičnost. S novými zkušenostmi a poznatky přerůstá intelektuální potenciál nad emocionálním vyrovnáním, tento rozpor může vést až ke generalizaci negativního postoje nejen vůči rodičům, ale i dalším autoritám. Ve **fázi zkoušení a experimentování**, což je druhá etapa, která se odehrává v rozmezí 14-15 věku života jedince, jde primárně o pocit, že adolescenti získávají pocit, že sami dobře ví, co je pro ně nejlepší. Více vyhledávají příležitosti, které vedou k tomu, že mohou v něčem zvítězit nad rodiči a často s nimi soupeří. Snaží se tedy nebýt závislí na formálních autoritách. Jedince zajímá především blízká budoucnost a nemá tak dlouhodobou osobní

perspektivu. V tomto období také roste podpora v nových postojích u vrstevníků a kamarádů, zvyšuje se zodpovědnost a závazky vůči nim. Ve třetí fázi je **období navazování přátelství**, které se týká věkového rozmezí 16-17 let. Jak už název vypovídá, jedná se o navazování opětovného vztahu s rodiči a dalšími autoritami. Adolescenti také více domýšlí důsledky svého chování a zvyšuje se zodpovědnost vůči sobě samému. Jedná se o období hledání nových pravidel a norem ke vztahu k druhým osobám. K uvědomění si specifického významu vztahu k oběma rodičům přispívá důležitost erotických vztahů a blízkého přátelství. V pozdní adolescenci se odehrává poslední etapa, kterou je **konsolidace vztahu k sobě**. Jde o propojení života, jak vlastní minulosti, přítomnosti, tak budoucnosti neboli uvědomění si sebe samého v delším časovém horizontu (Macek, 1999). Normální dospělý člověk si vytváří představy o sobě samém, svých rozhodnutích a tělesném stavu. Tyto představy jsou spojeny s emocemi, jako jsou naděje nebo obavy. Uvědomujeme si také, že existujeme ve společnosti, kde porovnáváme své chování s ostatními podle různých kritérií. Snažíme se dosáhnout přijetí a úspěchu, což vede k hodnocení sebe sama i druhých. Tento proces nám pomáhá orientovat se v sociálním světě (Říčan, 2007).

V rámci ontogeneze se střídají dvě období, období klidného růstu a období bouřlivější přestavby. Klidnější růst se odehrává v mladším školním věku a bouřlivé období můžeme pozorovat po tělesné i duševní stránce u pubescenta. Tato období jsou dána jednak individuálně, životními událostmi, na druhé straně jsou dána i zákonitě (Říčan, 2007).

1.2 Druhy identit

Dle Klimeše (2008) můžeme rozdělit identitu na širší identitu, kolektivní identitu, dvojitou identitu a smíšené identitu. Cílem náhradní rodinné péče je vybudovat u dítěte identitu smíšenou, a naopak se vyhnout dvojité identitě.

Širší identita

Není snadné utvořit hranici mezi tím, co jako osoby můžeme ovládat a co nemůžeme ovládat a z toho důvodu nemá identita zřetelné hranice. Mezi součástí širší identity patří i nejrozumnější role, které v životě zastáváme.

Kolektivní identita

Kolektivní identita vzniká tak, že si určitá skupina lidí připisuje nejrozumnější vlastnosti. Kolektivní identitu můžeme mít jako třídní kolektiv, rodina či národ a stejně jako individuální identita není přesně ohraničená. Abychom si dokázali kolektivní identitu lépe

představit, uvedeme si příklad od autorky Pape (2007), která ji popsala následovně: „Poté, co Češi vyhráli hokejové mistrovství světa v Naganu, romská dívka spolu s ostatními dětmi z pražského sídliště vesele a hlasitě cestou do školy skandovala: „Naši kluci vyhráli! Naši jsou mistři!“ Před školou ji zastavili spolužáci a zakázali ji skandovat tato hesla s odůvodněním, že přece není Češka, a tudíž nemá právo něco takového říkat.“

Dvojitá identita

Dvojitou identitu můžeme pozorovat zejména u romských dětí, kteří jsou v náhradní rodinné péči. Dítě se považuje za bílé, jakmile se mu daří a pokud přijde nějaký neúspěch, tak se považuje za Roma. To se stává tehdy, pokud si dítě dobře uvědomuje, že je Rom a je to pro něj nepřijatelná identita a samo sebe přesvědčuje o tom, že je bílé, což můžeme vnímat jako psychickou obranu. Jakmile ale nastane krize, tato obrana se zhroutí a dítě začne pociťovat nenávist vůči té druhé potlačované identitě.

Smíšená identita

Hlavním cílem NRP je vybudovat v dítěti smíšenou identitu, jak jsme výše zmiňovali. Pěstouni nemohou vytvořit „neroma“ nebo „antiroma“, ale jejím cílem, který je realistický je vytvořit Roma se smíšenou identitou. Návyky bude mít sice majoritní společnosti, ale bude sám sebe považovat za pravého Roma. Důležité je, aby se dokázal pohybovat ve společnosti bez konfliktů a tím dosáhne zvyky, návyky a uměním komunikovat (Klimeš, 2008).

Mnohem tradičnější dělení identity, obzvláště v humanitních vědách, je na sociální a kulturní identitu.

1.2.1 Sociální identita

Sociální identita může být stručně definována jako vnímání sebe sama v rámci společnosti. Obecně je chápána jako proces, během něhož je jedinec začleňován do sociální skupiny, získává její identitu. Antropologové považují tento jev za univerzální napříč kulturami. V průběhu celé lidské historie bylo nezbytné, aby byl nově příchozí přijat do společenství, protože izolace jej činila zranitelným, zatímco jeho nezařazení mohlo představovat riziko pro skupinu, jelikož tím narušoval její soudržnost a legitimitu (Malina in Skarupská, 2017). Britský sociální psycholog Henri Tajfel (1981) se ve své knize *Human Groups and Social Categories* pokusil vymezit a zkoumat pojem sociální identity. Podle něj je sociální identita úzce spjata s příslušností jedince ke konkrétní skupině a odvíjí se od toho, jak jedinec

hodnotí sám sebe na základě svého členství. Z toho vyplývá, že počet sociálních identit jedince odpovídá počtu skupin, jichž je součástí. Každá z těchto identit ovlivňuje jeho chování i myšlení. Dále Tajfel upozorňuje, že sociální identita vychází z přirozené lidské tendence upřednostňovat pozitivní obraz o sobě samém, tedy pozitivní self-image, před negativním (Tajfel in Skarupská, 2017). Dalším odborníkem, který se touto problematikou zabýval, je Richard Jenkins (2014), jenž sociální identitu označil jako kolektivní identifikaci. Podle něj je sociální identita utvářena obrazy lidí, kteří jedince obklopují a mají s ním určité společné charakteristiky. Jenkins rovněž poukazuje na to, že pro začlenění do jakékoli skupiny je nezbytné sdílet s jejími členy určité společné rysy, a to i v případech, kdy se mohou zdát na první pohled zanedbatelné (Jenkins in Skarupská, 2017). S pojmem sociální identity souvisí řada termínů, které pomáhají lépe pochopit její podstatu. Tyto pojmy vysvětlují, jak se jedinec chová v rámci skupin, k nimž patří. Jedním z těchto výrazů je sebepojetí (self-concept), které označuje postoj jedince k sobě samému a jeho očekávání vůči vlastní osobě (Vágnerová in Skarupská, 2017). Dalším důležitým pojmem je sebeúcta (self-esteem), která ovlivňuje, jak jedinec hodnotí své schopnosti a vlastnosti. Lze ji chápat jako hodnotící složku sebepojetí (Hayes in Skarupská, 2017). Třetím klíčovým termínem je sebehodnocení (self-evaluation), což je proces, při němž člověk posuzuje své činy, schopnosti a vlastnosti. Tento pojem zahrnuje nejen vlastní úsudek o sobě samém, ale také představy o tom, jak jej vnímají ostatní (Nakonečný in Skarupská, 2017).

1.2.2 Kulturní identita

V minulosti kultura určovala pravidla a normy, podle nichž se jednotlivci ve své skupině chovali. Každá skupina měla vlastní, poměrně stabilní kulturu. Dnes však v důsledku globalizace a rozvoje internetu dochází k rychlým změnám kultur, což ovlivňuje nejen proces enkulturace, ale především akulturace. Ta hraje klíčovou roli v utváření současné kulturní identity. Z tohoto důvodu se zmiňuje koncept multikulturní identity (Jensen in Skarupská, 2017). Kulturní identita, podobně jako osobní identita, se formuje od raného dětství, protože jedinec se vždy narodí do určité sociální skupiny. Nejprve je to rodina, poté širší prostředí, jako je obec, čtvrť či město, následně region a celá společnost. Každá z těchto skupin má svou specifickou kulturu, která ovlivňuje názory a přesvědčení jednotlivce. Podle serveru Czech Kid („Kulturní identita“, 2016) kulturní identita souvisí s tím, jak jedinec vnímá své postavení v rámci sociálních rolí a vztahů („Kulturní identita“ in Skarupská, 2017). Kulturní identita se formuje prostřednictvím kontaktu jedince s ostatními lidmi a jeho identifikace s různými skupinami, ať už kulturními, etnickými, sociálními profesními nebo

zájmovými. Tato identifikace se řídí určitými faktory, které ovlivňují začlenění jedince do konkrétní kulturní společnosti. Podle článku *What is cultural identity?* (2016) mezi tyto faktory patří například víra a náboženství, způsob oblékání, úprava vlasů či stravovací návyky. Jedná se však pouze o malý výběr z mnoha dalších znaků, které mohou určovat kulturní příslušnost člověka (Skarupská, 2017). Podstatnou vlastností kulturní identity je její proměnlivost – u žádného člověka není neměnná. Často dochází k jejím změnám v důsledku přechodu mezi sociálními skupinami. To se může stát například tehdy, když jedinec začne žít v jiném regionu, zemi nebo komunitě s odlišnou kulturou, jejíž normy a hodnoty postupně přejme natolik, že se jeho původní kulturní identita přizpůsobí nové situaci. Jak uvádí Šišková (2008), tato proměna závisí na různých faktorech, mezi které patří délka pobytu v novém prostředí, věk jedince nebo jeho původní kulturní zázemí (Šišková in Skarupská, 2017). Etnická identita tvoří nedílnou součást kulturní identity. Podle Phinneyové a Onga (2007) vychází z pocitu lidství, který se formuje v rámci skupiny, kultury a místního prostředí. Průcha (2010) ji chápe jako pocit příslušnosti k určitému etniku, který je založen na společném jazyce, historii, hodnotách a ideálech. Mezi těmito přístupy lze vidět rozdíl v definování etnické skupiny – zatímco Phinneyová a Ong ji vnímají jako jakoukoli skupinu s vlastní kulturou a etnickou identitu spojují s určitým pojetím lidství, Průcha se drží tradičnějšího pohledu, podle kterého etnikum sdílí jazyk, historii a hodnoty a jeho hlavním znakem je pocit sounáležitosti. Phinneyová a Ong (2007) navíc zdůrazňují, že etnická identita, podobně jako osobní identita, souvisí s vnímáním sebe sama, ale odlišuje se tím, že zahrnuje i sdílený pocit sounáležitosti s ostatními členy stejné etnické skupiny. Ačkoli je etnická identita významná, v českém prostředí bývá často přehlížena nebo nesprávně chápána. Témata související s etnicitou se v přípravě a dalším vzdělávání pedagogů často opomíjejí, což vede k jejich nedostatečné reflexi ve vzdělávacím procesu (Skarupská, 2017).

1.3 Nedobrovolné změny identity

Během života člověka se identita průběžně mění. Obzvlášť v náhradní rodinné péči je potřeba znát nedobrovolné změny identit, které jsou většinou vnucené zvenčí, ale také mohou nastat vnitřním procesem, které si nikdo zpočátku nepřál. Změna identity může mít dva procesy. Jeden je pozvolný a pomalý a druhý rychlý a do očí bijící. Paradoxně rychlé a bouřlivé změny mívají méně následků než ty dlouhotrvající a nenápadné.

1.3.1 Rychlá změna identity

Tato změna identity bývá charakteristická pro tragické události. Tímto procesem procházejí děti z NRP, kterým rodiče zatajovali fakt, že jsou osvojené a neznají svůj původ. Náhradní rodiče si totiž neuvědomují fakt, že jakmile se dítě dozví, že je osvojené, tak ztratí celou rodinu. Najednou jeho máma není jeho máma, táta není táta a musí si vybudovat nový vztah ke své náhradní rodině a zcela oprávněně vnímá tuto celou situaci jako zradu. Jakmile tato situace nastane, dítě si musí vybudovat zcela novou identitu osvojeného dítěte. Fáze náhlé změny popsala E. Kübler-Rossová a jsou následující:

1. Akutní šok (popření faktů a absurdní chování)
2. Nespecifické obrany (výbuchy agrese, aktivace organismu)
3. Specifické obrany (hledání řešení, které je cílevědomé)
4. Reaktivní deprese (bezmoc a reakce na ni)
5. Přijetí nové identity (smíření)

1.3.2 Pozvolná změna identity

Pro tuto změnu identity bývá typické, že se netýká dětí, ale spíše pěstounů. Dítě totiž vstupuje do bouřlivé puberty a pěstouni jej přestávají zvládat a často přemýšlí o vrácení dítěte nebo se rozpadá partnerský vztah mezi pěstouny. Fáze jsou odlišné od bouřlivé změny, podmínky se totiž zhoršují postupně. Těmi fázemi jsou:

1. Fáze ztráty kontroly nad procesem a zkoušení osvědčených starých metod. Rodiče často zkoušejí své výchovné metody, kterými obvykle řeší problémy. Ať už po zlém, po dobrém, nejrůznějšími domluvami, zákazy nebo dokonce mlčením. Kvůli nepochopení tématu se však v této první fázi napáchá nejvíce chyb. I když mají pěstouni několik teoretických příprav, nedělají si s nimi zbytečné starosti a říkají si, že až daný problém nastane, teprve to budou nějak řešit. Ve finále, když si nevědí s dítětem rady, mísí se v nich strach se studem a stydí se říct o odbornou pomoc. Mají totiž pocit, že selhali a mají strach, že jim svěřené dítě bude odebráno.
2. Fáze specifických obran. V této fázi rodiče zkoušejí nové metody, protože jejich ověřené metody selhaly. Ale to se stane pouze tehdy, když mají rodiče ještě nějaké síly a nepropadají zoufalství. Snaží se racionálně hledat řešení ať už s odborníky,

kamarády či pomocí knih. Jakmile vyhledají odbornou pomoc, která jim nepřinese žádné řešení, většinou další pokusy vzdají.

3. Fáze nespecifických obran. Pro tuto fázi je typické výbuchy agrese, protože se náhradní rodiče nedokáží smířit s tím, že mají pocit, že se jim nedaří jejich životní cíl, a tím je úspěšná náhradní rodinná péče. Výbuchy agrese jsou tedy obrannou reakcí a končí to například u bití svěřeného dítěte, což by za „normální“ situace nikdy nedopustili.
4. Reaktivní deprese (reakce na bezmoc), přesun viny na dítě a vnitřní rezignace. V této fázi dochází k přesunu viny na dítě nebo klidně i na druhého partnera. To je zapříčiněno ve svědomí rodiče, protože je přesvědčen, že udělal vše, co bylo v jeho silách, a přesto to nejde. Nemají vůbec žádnou naději, že se vše zase ustálí a dopadne dobře, kvůli této bezmoci ztrácejí pocit subjektivní viny. Postupně tedy začnou myslet pesimisticky, že vše je ztraceno a jejich údělem není být náhradním rodičem.
5. Přijetí nové identity, případně začátek fází vyjití. Nová identita může, ale nemusí být lepší než ta počáteční. Například při vrácení dítěte do ústavu a zavržení jej. Náhradní rodiče se musejí smířit s novou identitou, tedy že už nebudou náhradními rodiči, ale zároveň je i čeká kritika od okolí, že vrátili dítě do dětského domova. Tato poslední fáze se rozpadá do dílčích fází.
 - 5a. Fáze vnitřní rezignace – neboli přesun viny na okolí. V tomto období jsou rodiče rozhodnutí, že dítě vrátí. To se děje ale pouze vnitřně a na venek to nedávají znát. O svých úmyslech s nikým nehovoří. Typické je pro náhradní rodiče uzavřenost a stažení do sebe, protože hledají argumenty na svou obhajobu před okolím.
 - 5b. Fáze otevřeného konfliktu. Tato fáze nastává tehdy, kdy rodiče získají jistotu, že chtějí dítě vrátit a jsou schopni čelit výtkám z okolí. Nejsou schopni rozumně uvažovat a nechtějí ani zvážit možnosti terapie, protože očekávají obrovský útok od okolí. Čím větší útok čekají, tím horší celá situace je. Je zřetelné, že se mísí vztek na dítě, pracovníky OSPODu či na sebe.
 - 5c. Fáze stabilizace. Jakmile konflikty odezní, postupně se mysl všech zúčastněných stabilizuje, to může trvat klidně i několik let. Důležité je nestydět se za problémy, které nastanou. Ve značné výhodě jsou ti rodiče, kteří se nebojí dojít zavčas za odborníky a

výchovu průběžně konzultují a nečekají, až přijde to nejhorší, kdy je pozdě cokoliv řešit (Klimeš, 2008).

1.4 Teorie attachmentu

Teorie attachmentu a proces vývoje identity u dětí jsou velmi úzce spojené. Teorie attachmentu patří mezi koncepty vývojové psychologie. Popisuje vztah mezi dětmi a jejich primárními pečovateli a dynamiku mezi nimi. Bezpečná citová vazba v dětství vytváří silný základ pro stabilní sebepojetí a dosaženou identitu v dospívání. Naopak u nejistého attachmentu často nastávají problémy v procesu formování identity. Může se to projevit například v nízkém sebevědomí, závislosti na vnějším potvrzení nebo jedinci mohou mít obtíže v navazování hlubších vztahů. Attachment tedy ovlivňuje způsob, jak si jedinec vytváří a následně vnímá svou identitu. Zakladatelem této teorie je britský psycholog John Bowlby (1969, 1988), který zdůrazňuje velký význam raných vztahových zkušeností pro emoční a sociální vývoj dítěte. Dítě má totiž vrozenou potřebu vytvářet pevné citové pouto k dospělým pečujícím osobám, které mu poté poskytují ochranu a bezpečí. Doslovně ji Bowlby definoval následovně: „Trvalé emoční pouto, charakterizované potřebou vyhledávat a udržovat blízkost s určitou osobou, a to zejména v podmínkách stresu“ (Kulíšek, 2000). Mezi závažné stresující situace patří ztráta primárního pečovatele v raném dětství. Dle Bowlbyho se výrazně liší vývoj dětí v ústavěch a vývoj dětí v rodinách. Děti, které jsou v péči institucí méně navazují sociální kontakty a ani ve 12 měsících svého života nevykazují známky citové vazby k nějaké konkrétní osobě (Bowlby, 2010).

Tato teorie citové vazby je zvláště relevantní v kontextu dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči, včetně pěstounské péče. Absence osoby pečující v raném věku nebo časté změny těchto osob mohou vést k narušenému vývoji citových vazeb a zvýšenému riziku psychických a sociálních problémů v pozdějším věku (Schofield, Beek, 2006). Děti v pěstounské péči často zažívají narušené vazby kvůli předešlým traumatickým zkušenostem. Mezi klíčové faktory podpory zdravého attachmentu v pěstounské péči patří stabilita pečovatelského vztahu a samozřejmě empatická reakce pěstounů na potřeby svěřeného dítěte. Výzkumy dokazují, že děti, které získají bezpečné vazby v rámci pěstounské rodiny, mají následně vyšší šanci na zdravý psychosociální vývoj (Dozier et al., 2014). Nedostatek pozornosti, náklonnosti až dokonce hrubé fyzické či psychické zacházení s dětmi má často nevratné dopady na citovou vyrovnanost v dospělosti. Pokud je dítě jakkoliv týráno, sexuálně zneužíváno, zanedbáváno nebo během prvních let života opuštěno

má to na něj obrovský dopad a může mít závažné důsledky. Ze všech těchto druhů špatného zacházení s dětmi je nejškodlivější časné zanedbávání a opuštění. Mohou výrazně ohrozit vývoj prefrontální kůry a způsobují vážné poruchy regulace emocí a poruchy pozornosti. Děti, které byly umístěné v kojeneckém ústavu velmi často trpí psychickými a kognitivními poruchami a poškozením mozku. Tyto poruchy se mnohem snadněji napraví, pokud děti do svých dvou let skončí v náhradní rodinné péči (Gueguenová, 2014).

Pokud žije dítě ve zdravém rodinném prostředí, tak si vytváří k rodičům citové pouto stejně přirozeně jako když se směje, dýchá či jí. Je to z toho důvodu, že rodiče neustále reagují na potřeby dítěte a jsou s ním vnitřně spojeni. Jakmile rodiče nereagují na potřeby dítěte a nerozumí mu, nevznikne s rodiči pevné citové pouto. V tomto případě je to spíše o tom, naučit se žít s rodiči, kteří se chovají ke svému dítěti, jako by bylo cizí. Ke zdravému vývoji a následné spokojenosti potřebuje dítě být obkloповáno milující rodinou, a ne lhostejnými lidmi. Pocit bezpečí je tedy základním stavebním kamenem pro vznik citového vyladění se s druhými lidmi. Jakmile má dítě bezpečnou citovou vazbu s nějakou blízkou vztahovou osobou, dodává mu to právě pocit bezpečí. Aby dítě mohlo rozvíjet své vlohy, potřebuje právě tento pocit, protože lidská mysl funguje nejlépe v bezpečných podmínkách. Pokud dítěti pocit bezpečí chybí, soustředí se pouze na jedno, a tím je snaha ochránit se. U dlouhodobě zanedbávaných a opuštěných dětí můžeme hovořit o traumatu, které je zapříčiněno nepřítomností blízké vztahové osoby. Termín trauma pochází z řečtiny a znamená zranění, může zahrnovat nejen zranění tělesné, ale i psychické. Neexistuje žádný objektivní způsob, jak změřit intenzitu traumatu nebo přesně určit, jaký dopad bude mít určitá událost na jednotlivce. I když dvě děti z jedné rodiny zažijí stejnou tragédii, například ztrátu rodiče, každé z nich na ni může reagovat jinak. Výzkumy teprve začínají odhalovat faktory, které ovlivňují odolnost vůči nepříznivým situacím. Odborníci se však shodují na tom, že nejvíce ohroženi jsou lidé, kteří nemají pevné vědomí vlastní identity, postrádají podporu blízkých osob a nedokážou si vysvětlit, co se kolem nich děje. V takových případech může trauma působit ničivěji a mít dlouhodobější následky (Archerová, 2001). Z důvodu vývojového traumatu je dítě ohrožováno v následujících sedmi oblastech:

- *Vytváření jisté vztahové vazby k blízké a bezpečné osobě.* Dítě hledá u svých blízkých útěchu a je schopno se od nich dost naučit. V případě vývojového traumatu se vytváří nejistá vztahová vazba a dochází k poruchám ve vývoji attachmentu. Dítě tak čelí vysokému riziku, že si neosvojí schopnost zvládat stres.

- *Somatické problémy.* Jde o schopnost rozpoznat a regulovat fyziologické stavy. Děti trpící vývojovým traumatem tyto stavy neumí rozpoznávat nebo s tím mají velké problémy. Jde například o pocit únavy, hladu, bolesti.
- *Emoční problémy a problémy při regulaci afektů.* Neboli vyjadřování negativních i pozitivních pocitů. Dítě s vývojovým traumatem přehnaně vyjadřuje emoce. Může se jednat o záchvaty vzteku, zoufalství nebo strachu.
- *Disociace.* Neschopnost být v realitě, uvědomovat si své pocity a stavy vědomí. To se děje i za velmi stresujících okolností nebo při přítomnosti osob, které jsou pro dítě velmi stresující.
- *Poruchy chování.* Schopnost být flexibilní, ovládání se a soustředění se. Osoby s vývojovým traumatem jsou často impulzivní nebo naopak kompulzivní.
- *Poruchy učení.* K této oblasti spadá například porozumění řeči a slovní zásoby, schopnost argumentace a schopnost řešení problémů nebo učení se novým věcem. U vývojového traumatu jsou tyto oblasti značně ohroženy.
- *Sebepojetí.* Vnímaní sebe jako celistvé osobnosti. V případě vývojového traumatu se lidé vnímají velmi negativně kvůli neustálému pocitu hanby (Hughes, 2017).

John Bowlby vytvořil tento koncept na základě pozorování dětí v ústavní péči a díky výzkumů vlivu separace od matky na dětský vývoj. Primárně vycházel z etologie (studie chování zvířat) a psychoanalýzy, ale hlavně zdůrazňoval význam raných interakcí mezi dítětem a primárním pečovatelem. Také identifikoval několik klíčových principů attachmentu:

- Vrozená potřeba připoutání – děti se přirozeně snaží vytvořit pevný vztah s pečovatelem, protože cítí nutnost ochrany a podporuje to jejich přežití.
- Bezpečná základna – pokud dítě cítí jistotu z pečovatele, je následně ochotné prozkoumávat svět a učit se novým dovednostem.
- Separace a úzkost – jakmile je dítě dlouhodobě odloučeno od svého primárního pečovatele, může to vést k emočním a sociálním problémům, včetně úzkosti a deprese.

Na Bowlbyho navázala jeho žačka, Mary Ainsworthová (1978), která rozšířila teorii attachmentu o svůj výzkum tzv. „cizí situace“. Sledovala reakce batolat na přítomnost a nepřítomnost matky. Na základě tohoto pozorování rozlišila čtyři hlavní styly attachmentu. Prvním stylem je **bezpečný attachment (secure attachment)**. V případě stresu se dítě cítí bezpečně v okolí pečovatele, což podporuje stabilní identitu, vyhledává jeho osobu a je schopno samostatně zkoumat okolí. Druhým stylem je **nejistý vyhýbavý attachment (avoidant attachment)**. Dítě je vyhýbavé při kontaktu s pečovatelem. Neprojevuje úzkost v době jeho odchodu, ale ani nereaguje pozitivně na jeho návrat. Často souvisí s emoční distancí a potížemi s utvářením identity. Dalším stylem je **nejistý ambivalentní (úzkostný) attachment (anxious-resistant attachment)**. V tomto případě dítě projevuje značnou úzkost, doslova lpí na pečovateli, ale přitom je na něj našťvané nebo se k němu nechce vrátit, vede k nejistotě v sebepojetí a dítě je závislé na potvrzení zvenčí. Posledním stylem je **desorganizovaný attachment (desorganized attachment)**. Dítě vykazuje protichůdné reakce, například přibližování se k pečovateli a zároveň utíkání od něj. Toto je spojeno s traumatem a zanedbáváním a může to vést až k nestabilní identitě. Výzkumy ukazují, že děti v pěstounské péči mají vyšší pravděpodobnost výskytu nejistého nebo desorganizovaného attachmentu kvůli raným negativním zkušenostem s biologickými rodiči nebo častým změnám pečovatelů (Dozier et al., 2001).

2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Jelikož se naše diplomová práce zaměřuje na budování identity u osob, které prošly pěstounskou péčí, budeme pěstounské péči věnovat samostatnou kapitolu. Pěstounská péče je forma náhradní rodinné péče, která má vždy přednost před ústavní výchovou. Náhradní rodinná péče je dle Klimeše (2002) definována následovně: „Náhradní rodinná péče je souhrnné označení pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrozumnějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče“ (Klimeš in Nožárová, 2012, s. 11). Pěstounská péče je forma, která je garantovaná státem, zajišťuje hmotné zabezpečení dítěte a finanční odměnu těm, kteří se dítěte ujali. Každé dítě má přirozené právo na rodiče, individuální vývoj, výchovu a vzdělání. Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí za každé dítě zodpovídá jeho zákonný zástupce, zpravidla se jedná o rodiče. Jakmile rodič v této roli, jakkoliv selže, musí někdo jiný hájit nejlepší zájem dětí a rodiče zastoupit. Pěstoun musí hlavně splňovat záruku řádné výchovy dítěte, spravuje a zastupuje dítě v běžných věcech. K výkonu mimořádných událostí musí pěstoun žádat podpis zákonného zástupce skrze orgán sociálně právní ochrany dětí a soudu (Bubleová et al., 2009). Biologickým rodičům tedy zůstávají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, s výjimkou těch, které zákon přiznává pěstounovi. Pokud se pěstoun domnívá, že rozhodnutí zákonného zástupce není v nejlepším zájmu dítěte, může požádat soud o přezkoumání situace (MPSV, *Formy náhradní rodinné péče*, © 2025). Rozhodování o nejdůležitějších otázkách, jakou může být volba povolání, zůstává pokrevním rodičům pouze pokud nejsou zbaveni rodičovských práv. Z toho vyplývá, že pěstoun není zákonným zástupcem dítěte (Matějček et al., 1999).

Cílem pěstounské péče je zajistit opuštěným dětem bezpečný domov, který se bude co nejvíce podobat rodinnému prostředí. Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a ve většině případů zaniká zletilostí dítěte, pouze v mimořádných situacích může soud rozhodnout o zrušení pěstounské péče. Pokud je dítě svěřeno do pěstounské péče, není vyloučen styk dítěte s jeho biologickou rodinou (Bubleová et al., 2009). Ze zákona mají biologičtí rodiče právo na styk s dítětem. Dokonce pěstouni mají povinnost udržovat kontakty s rodiči dítěte a dalšími příbuznými. Pouze „z důvodu hodných zvláštního zřetele“ není styk rodiče s dítětem podporován, všechny tyto důvody hodnotí soud (Sychrová, 2015).

Legislativní podklady pro kontakt s biologickou rodinou

Biologičtí rodiče dětí, které končí v náhradní rodinné péči jsou velmi různí. Pohnutky a motivace rovněž, tudíž to nelze tedy paušalizovat (Zezulová, 2012). Sobotková nebo

Koluchová upozorňuje především na negativní dopady kontaktů, které jsou vynucené, z důvodu že tito rodiče své dítě již opustili, dokonce jim mohli ubližovat či je zanedbávat (Sychrová, 2015). Kontakty dětí, které skončily v pěstounské péči, s jejich biologickou rodinou pojednává zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí a zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. V zákoně č. 359/1999 v §47 se zmiňuje mezi právy a povinnostmi následující: „V souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak.“ Kontakt s rodiči jako povinnost pěstouna definuje také nový občanský zákoník. Tímto se zabývá §967: „Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.“ Odstavec 2 hovoří o povinnosti pěstouna předávat informace rodičům dítěte o jeho podstatných záležitostech: „Pěstoun při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud.“ Mohlo by se zdát, že styk rodičů je zcela v souladu se zájmem dítěte, to tak ale bezpodmínečně nemusí být. Pokud rodič trpí jakoukoliv formou závislosti, psychickými onemocněními, nebo čímkoliv dalším, co může mít vliv na styk s dítětem a následného ovlivňování jej, není v žádném případě v zájmu nezletilého dítěte přicházet do kontaktu s nimi.

Postoj dítěte ke kontaktům s biologickou rodinou

a) Dítě kontakt odmítá nebo vykazuje známky strachu

Zákon nijak nezohledňuje postoj dítěte ke kontaktu s biologickou rodinou. I když dítě odmítá kontakt s rodiči, není to většinou chápáno jako důvod pro zamítnutí styku s nimi. Stává se tedy, že se kontakty uskutečňují i proti vůli dítěte a většinou je tato situace brána jako manipulace ze strany pěstounů. Je to chápáno tak, že pěstouni chtějí mít dítě sami pro sebe a mají strach z konkurence, která může přijít ze strany biologických rodičů. Pokud se vůle dítěte v těchto případech nebere vážně, doporučuje se pracovat na vztahu k jeho biologickým rodičům. Jestliže ale pěstouni vyžadují kontakt i přes odpor dítěte nebo i u dětí traumatizovaných je riziko, že si děti v rodině nevytvoří pevné citové pouto. Tímto se zabývá koncept teorie attachmentu, kdy má být vazebná osoba pro dítě „bezpečným přístavem“.

b) Dítě si kontakt přeje

Styk dítěte s rodičem bývá považován za úspěšný a přínosný, pokud dítě rodiče radostně vítá, na kontakt se těší a vrhá se jim do náruče. Bohužel to tak ale být nemusí, protože pokud je dítě traumatizováno, tak i přes chtěný kontakt ze strany dítěte může dojít k retraumatizaci a poškození následného vývoje dítěte. „Skutečnost, že děti po traumatizujících zkušenostech zůstávají navázané na vztahové osoby, odpovídá patologickému vazebnému chování, které je za traumatických podmínek pro děti nezbytné.“ Z důvodu zajištění emocionálního přežívání si oběti vytváří úzkou vazbu k pachatelům. Následně oddělí oběti negativní emoce jako strach, vztek a nenávist a svalují vinu samy na sebe. Toto bývá popisováno jako „stockholmský syndrom“ a bývá považován za typický následný syndrom traumatu. Za další typ vztahové vazby bývá popisován při teorii konceptu attachmentu „vazba strachu“. „Týrané děti mívají vazbu ze strachu, když si zvnitřnily, že jsou na jednu stranu závislé na rodičích a na druhou stranu nemají nikoho, kdo by jim pomohl v nouzi.“

Případy, kdy kontakt rodiče s dítětem nepředstavuje žádné riziko

Dějí se případy, kdy i setkání dítěte v dlouhodobé pěstounské péči s jeho biologickými rodiči nepředstavuje pro dítě žádné riziko. „Tajemství úspěchu těchto kontaktů je banální. Nejde o traumatizované nebo těžce zanedbávané děti, a především se v těchto případech dbalo na hierarchii důležitých opatření. To znamená, že panuje jednota mezi rodiči, pěstouny, OSPODem, příp. soudem o budoucí perspektivě pěstounské péče.“

Realizace styku s biologickými rodiči – hranice a pravidla

Nejdříve je nutné zvážit každý případ kontaktu dítěte s rodiči individuálně, zda není pro dítě škodlivý. Celou dobu se k tomuto přistupovalo tak, že jen v ojedinělých případech je kontakt pro dítě škodlivý, realita je však jiná, a to obzvláště pro děti v pěstounské péči. Stále ale dochází k situacím, kdy jsou kontakty nařízeny i přes nejsou podmínky zcela ideální, v takových případech je nutné uvažovat nad tím, aby kontakt byl pro dítě co nejméně škodlivý. Heinzjürgen Ertmer, sociální pracovník za svou 30letou praxi na OSPODu sestavil pravidla pro realizaci styku:

1. OSPOD nebo doprovodná organizace by měly být vždy při kontaktu s rodiči, měly by jej organizovat, provádět a doprovázet.
2. Ke kontaktu rodiče s dítětem nikdy nesmí docházet v domově pěstounské rodiny.

3. Ke kontaktu rodiče s dítětem nikdy nesmí docházet v domově rodičů.
4. Kontakty musí vždy probíhat s asistencí, minimálně jeden pěstoun musí dítě doprovázet.
5. Před setkáním musí být stanovena pravidla chování při samotném kontaktu.
6. Na dítěti by nemělo nikdy viset rozhodnutí, zda se kontakty budou konat (Vítková et al., 2019).

Pěstounem se může stát pouze osoba, která poskytuje záruku odpovídající péče, má trvalé bydliště v České republice a souhlasí se svěřením dítěte do své péče. Pokud se o dítě může postarat příbuzný nebo jiná blízká osoba, soud mu dá přednost před jiným pěstounem, pokud je to v nejlepším zájmu dítěte. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče jednotlivci nebo společně manželskému páru. V případě rozvodu musí soud nejprve upravit péči o dítě, než manželství rozvede, protože rozvodem společná pěstounská péče zaniká. Pokud jeden z manželů pěstounů zemře, dítě zůstává v péči pozůstalého manžela.

Pěstounská péče se dělí podle vztahu mezi dítětem a pěstounem na dva typy:

1. Zprostředkovaná pěstounská péče

Dítě je svěřeno pečující osobě, kterou pro něj vybere krajský úřad. Mezi dítětem a pěstounem neexistuje žádný předchozí rodinný či blízký vztah. Pěstoun v tomto případě musí projít odbornou přípravou a posouzením vhodnosti, poté je zařazen do evidence pěstounů. O svěřením dítěte rozhoduje soud na základě návrhu pěstouna.

2. Nezprostředkovaná pěstounská péče

Dítě se dostává do péče osoby, která je jeho příbuzným nebo mu byla již dříve blízká. V tomto případě pěstoun neprochází předchozí odbornou přípravou ani posouzením krajským úřadem, o jeho způsobilosti k péči rozhoduje přímo soud.

Ačkoli jsou obě skupiny pěstounů právně postaveny stejně a mají stejná práva a povinnosti, liší se jejich finanční podpora ze strany státu. Pěstouni v rámci zprostředkované péče dostávají pravidelnou odměnu, zatímco nezprostředkovaným pěstounům náleží příspěvek na péči o dítě, přičemž se přihlíží i k jejich případné vyživovací povinnosti (MPSV, Formy náhradní rodinné péče, © 2025).

2.1 Proces zprostředkování

Proces zprostředkování spočívá v několika krocích. V prvním kroku se vyhledávají děti, které potřebují zajistit péči skrze náhradní rodinnou péči. Druhý krok spočívá ve vyhledávání osob, které jsou vhodné na to, stát se pěstouny. V dalším kroku je potřeba zajistit odbornou přípravu pěstounům k přijetí dítěte do rodiny. V posledním kroku je důležité vybrat určitého pěstouna určitému dítěti a zajistit jejich osobní setkání. Zprostředkování náhradní rodinné péče mohou provádět pouze určené státní instituce, jako jsou obecní a krajské úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí nebo Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. V rámci České republiky tuto činnost zajišťují krajské úřady, přičemž osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí nemají oprávnění k jejímu provádění. Proces zprostředkování probíhá na základě žádosti fyzické osoby, která musí být občanem České republiky s trvalým pobytem na jejím území. Cizinec může o zprostředkování požádat pouze tehdy, pokud má v ČR povolen trvalý pobyt nebo je zde hlášen k pobytu na základě zvláštního právního předpisu po dobu alespoň 365 dní. Žádost se podává vždy na obecním úřadě obce s rozšířenou působností dle místa trvalého pobytu žadatele. Tento celý proces se týká zprostředkované pěstounské péče.

Žadatelé, kteří se chtějí stát pěstouny musí nejprve navštívit obecní úřad obce s rozšířenou působností, kde dokládá své osobní údaje, doklad o státním občanství, opis z evidence Rejstříku trestů, zprávu o zdravotním stavu a dále údaje o ekonomických a sociálních poměrech. Jakmile má obecní úřad obce s rozšířenou působností veškeré informace a podpisy, vydá stanovisko k žádosti o zprostředkování pěstounské péče. Kopii veškerých podkladů a stanoviska předá obecní úřad krajskému úřadu, který má další zprostředkování v kompetenci. Krajský úřad zařadí žadatele do evidence, ze které se následně vyhledávají vhodní budoucí pěstouni pro děti vedené v evidenci téhož krajského úřadu. Každý žadatel musí podstoupit nejméně 48 hodin odborné přípravy. Jestliže žadatelé již v minulosti tyto přípravy absolvovali, může jim krajský úřad individuálně rozhodnout o snížení rozsahu příprav. Příprava na pěstounskou péči je klíčová pro obě strany. Budoucí pěstouni získávají důležité informace o přijetí dítěte a jeho péči, zároveň si mohou upřesnit své představy o nové rodinné situaci. Často se během přípravy mění jejich původní postoje, například mohou zjistit, že zvládnou péči o dítě se zdravotním omezením nebo jinými specifickými potřebami. Na základě nových poznatků se také mohou rozhodnout, zda chtějí přijmout dítě určitého věku či s určitými charakteristikami. V průběhu přípravy mohou dojít k závěru, že pěstounství pro ně není vhodné, a od svého zámětu ustoupit.

Při posuzování vhodnosti žadatelů hraje důležitou roli jejich reakce na různé modelové situace, což odborníkům pomáhá vytvořit komplexnější obraz o jejich schopnostech. Do přípravného procesu se zapojují specialisté z různých oborů, zejména sociální pracovníci a psychologové, kteří se specializují na náhradní rodinnou péči. Lékařská témata jsou často konzultována se zdravotníky. Velkým přínosem je také zapojení zkušených pěstounů, kteří sdílejí své osobní zkušenosti.

Příprava na přijetí dítěte se zaměřuje na několik klíčových oblastí, mezi které patří:

- Sebepoznání a pochopení vlastního rodinného systému
- Porozumění právům a potřebám dítěte v náhradní péči
- Spolupráce s odborníky
- Komunikace s dítětem s ohledem na jeho důstojnost a hodnoty
- Rozvoj schopností dítěte
- Naplnění citových, vývojových a vzdělávacích potřeb
- Udržování kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou
- Práce s dětmi již žijícími v rodině pěstounů

Krajský úřad také organizuje přípravu dětí žijících v rodinách osob, které žádají o zprostředkování náhradní rodinné péče. Tato příprava je přizpůsobena věku a mentální vyspělosti dětí a probíhá v přiměřeném rozsahu, například formou víkendového setkání. Při přípravě je důležité zvolit vhodnou formu aktivit podle věku a situace dětí. Lze využít skupinové činnosti, například arteterapii nebo hraní rolí. Program se přizpůsobuje složení skupiny – homogennější skupiny umožňují snadnější plánování, zatímco ve věkově různorodých skupinách lze starší děti zapojit do organizace aktivit pro mladší. To umožňuje sledování jejich sociálních dovedností a kompetencí. Součástí přípravy by měla být i individuální práce, například rozhovory nebo projektivní techniky. Celkové zhodnocení přípravy dítěte na přijetí do rodiny, včetně případné přípravy na přechodnou pěstounskou péči, je součástí odborného posouzení při zprostředkování pěstounství (Pazlarová, 2016).

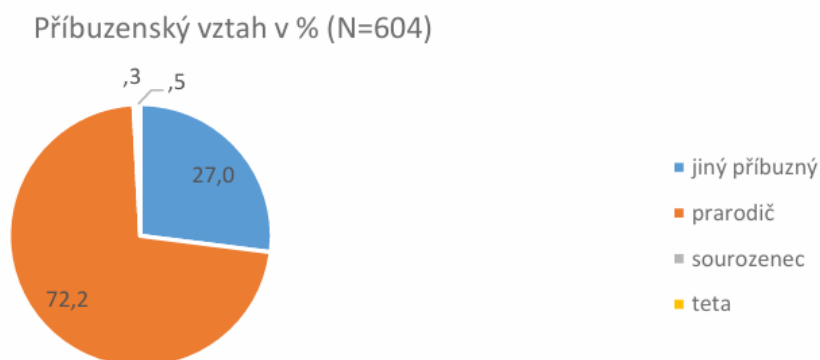
Pěstouni v rámci dohody o výkonu pěstounské péče mají právo na různé formy podpory, pokud splňují podmínky stanovené v této dohodě. Mezi tyto formy pomoci patří například krátkodobá péče o svěřené dítě v případech, kdy pěstoun dočasně není schopen o dítě pečovat, například z důvodu nemoci, narození vlastního dítěte, nutnosti vyřídit osobní

záležitosti nebo při úmrtí blízké osoby. Dále mají nárok na zajištění celodenní péče pro dítě alespoň po dobu 14 dnů v roce, pokud dítě dosáhlo dvou let věku. Kromě toho mají pěstouni právo na odborné poradenství související se svěřením dítěte do péče, stejně jako na psychologickou či terapeutickou podporu, která může být poskytnuta nejen jim samotným, ale i jejich vlastním dětem nebo dítěti v pěstounské péči. Pěstouni mají také určité povinnosti, mezi které patří pravidelné vzdělávání v oblasti péče o děti. Osoby poskytující běžnou pěstounskou péči musí absolvovat alespoň 18 hodin vzdělávání během 12 měsíců, zatímco osoby vykonávající zprostředkovanou pěstounskou péči mají tuto povinnost ve větším rozsahu – 24 hodin ročně. Pokud pěstoun absolvuje více hodin vzdělávání, než je nutné, může si přebytečné hodiny započítat do následujícího roku. Další důležitou povinností pěstounů je umožnit kontrolu plnění dohody o výkonu pěstounské péče. První období dvanácti měsíců, během kterého musí splnit své vzdělávací povinnosti, začíná běžet od uzavření této dohody (Zákon č. 359/1999 sb.).

Pěstouni také mohou využít služeb doprovázející organizace. Doprovázení pěstounských rodin slouží k poskytování pomoci a podpory pěstounům, tedy osobám pečujícím a osobám v evidenci, s cílem zajistit dětem bezpečné a stabilní prostředí. Tato podpora zahrnuje sociální a odborné poradenství, přímé poskytování či zprostředkování služeb stanoveným zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a také pravidelný kontakt s klíčovým sociálním pracovníkem doprovázející organizace. Pěstouni mají v rámci doprovázení stanovená práva a povinnosti, která vycházejí ze zákona a jsou upřesněna v dohodě o výkonu pěstounské péče. Tuto dohodu uzavírají s doprovázejícím subjektem. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen pěstounovi navrhnout uzavření takové dohody a poskytnout mu k tomu veškeré potřebné informace. Návrh na uzavření dohody musí mít písemnou formu. Obsah dohody by měl zohledňovat individuální potřeby pěstouna i svěřeného dítěte. Každý pěstoun je povinen tuto dohodu uzavřít nejpozději do 30 dnů od právní moci rozhodnutí o svěřením dítěte do péče, případně od zařazení do evidence osob vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu. Pěstouni mohou dohodu uzavřít s místně příslušným obecním úřadem s rozšířenou působností, jiným obecním úřadem, krajským úřadem nebo s pověřenou doprovázející organizací. Pokud si pěstoun přeje uzavřít dohodu s jiným než místně příslušným obecním úřadem s rozšířenou působností, musí k tomu získat souhlas svého místně příslušného úřadu (MPSV, Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče, © 2025).

2.2 Příbuzenská pěstounská péče

Jedno z předních míst v České republice zaujímá příbuzenská pěstounská péče. Péče příbuzných má u nás dlouholetou tradici, protože v minulosti byla péče příbuzných jedinou alternativou k umístění dítěte do ústavní výchovy. Zhruba polovinu příbuzenských pěstounů tvoří prarodiče. Další stabilní skupinu tvoří další příbuzní, kteří se stávají pěstouny zhruba necelé pětiny dětí. Celkově dvě třetiny všech pěstounů tvoří příbuzní.

Obrázek 1 - Příbuzenský vztah pěstounů k dětem

(Zdroj: Nadace Sirius, 2019)

Největší výhodou příbuzenské pěstounské péče je povědomí o pečujících osobách a rodinného prostředí. Typicky jsou děti umisťovány do péče osob, které velmi dobře znají, vědí také do jakého prostředí přicházejí, bývají navázané citové vazby, a tak do značné míry odpadá stres z adaptace na neznámé prostředí. Celkově dítě zná životní styl rodiny, tradice a rituály uvnitř rodiny a výchovný styl. Příbuzenští pěstouni mají spoustu informací o dítěti, které získali přirozenou cestou. Návrat k biologickým rodičům může být snazší, ale pouze za předpokladu, že pečující osoby a rodiče mají dobré vztahy. V případě dobrých vztahů nemusí vzájemný kontakt dítěte s rodiči představovat tak výrazný stres. Příbuzenští pěstouni mohou mít také značnou podporu v širší rodině. Všechny tyto výhody se mohou ale velmi snadno obrátit a nemusí to být v nejlepším zájmu dítěte, a to z toho důvodu, že velmi podobný celkový chod rodiny může být velmi podobný původní rodině, ze které dítě odchází. Na druhou stranu velkým rizikem příbuzenské pěstounské péče je nastavování hranic pro rodiče dítěte. Je velmi úzká hranice, kdy se neformální kontakt stane narušováním života dítěte a jeho rodiny. V praxi se velmi často stává, že rodiče zcela nekontrolovatelně navštěvují domácnost pěstounů. Využívají také celkového hmotného zázemí a finančního zabezpečení.

Jak jsme již zmiňovali, nejvíce příbuzenských pěstounů jsou prarodiče, kteří mají značnou výhodu v předchozí vlastní rodičovské zkušenosti, ze kterých mohou čerpat u svěřených dětí. Zvládají běžnou péči o dítě, umí pohotově reagovat na různé výchovné situace. Velká spousta prarodičů je v důchodovém věku, tudíž mohou mít na svěřené děti i více času, mají bohaté životní zkušenosti a mají vyřešené veškeré osobní záležitosti. Na druhou stranu komplikace, které mohou nastat, když se prarodič stane pěstounem, je velký věkový rozdíl. S vyšším věkem se objevují zdravotní potíže a ubývají síly. Tento problém může být nejvíce zjevný v období dospívání dítěte, které je považováno za velmi náročné výchovné období. Ve spoustě případů se stává, že prarodiče rezignují na výchovné působení a neapelují tolik na dodržování pravidel, protože na to nemají sílu. Dalším problémem generačního rozdílu je neznalost pěstounů o současných společenských normách a životním stylu mladší generace, což může přinášet značné konflikty v domácnosti.

Pokud se stanou pěstouny tety nebo strýcové, povětšinou jsou v přiměřeném věku k věku dítěte a často také mají svou rodičovskou zkušenost. U této skupiny pěstounů je hlavní riziko zapojení dětí do nově vzniklé sourozenecké skupiny, pokud mají pěstouni svoje vlastní děti. Musí se počítat s horším sžíváním si, i když vztahy dětí byly před pěstounskou péčí dobré. Pokud se sžívání nepodaří, setkáváme se s dvěma přístupy, které jsou extrémní. Buď pěstoun preferuje vlastní děti a vyvíjí tlak na přijaté dítě, nebo opačně. Rodina musí řešit více praktických změn v jejich každodenním životě a pěstouni musí skloubit pracovní a rodinný život.

Sourozenci v roli pěstounů jsou plní sil a elánu z důvodu jejich mládí, což je jejich hlavní přednost. V původní rodině byli osobně zapojeni, a tak znají nejlépe historii dítěte a mají s nimi úzký rodinný vztah. Díky malému generačnímu rozdílu dobře rozumí životnímu stylu dítěte a jeho vrstevníků a mohou lépe porozumět jeho potřebám. Sourozenci jsou také lépe připraveni pomoci dětem se školními povinnostmi, vzhledem ke své nedávné zkušenosti se školou. Bývají více otevření ke spolupráci a konzultaci s odborníky, z praxe také víme, že sourozenci v roli pěstounů vyvolávají v okolí potřebu pomáhat. Mezi negativa musíme zmínit fakt, že péče o mladší sourozence je značná zátěž nepřiměřená věku, zkušenostem a životní situaci. Je pro ně náročné vedení domácnosti, hospodaření s financemi, nemají stabilizovanou svou životní situaci. Velký problém nastává v nastavování hranic a budování si autority u dětí. Setkáváme se s tím, že pod tíhou péče odkládají založení vlastní rodiny a nenaplnují své potřeby.

Existují dva hlavní modely umístění dítěte k příbuzným. V prvním případě přebírá příbuzný péči postupně. Dítě u něj pobývá dočasně, když rodiče nejsou schopni se o něj starat. Tento přechod může trvat různě dlouhou dobu, přičemž se postupně řeší i formální záležitosti. Budoucí pěstoun tak má možnost se na tuto roli alespoň částečně připravit. Druhou variantou je náhlé umístění dítěte, které obvykle nastává kvůli krizovým situacím, jako je nemoc nebo úmrtí rodičů, hospitalizace či výkon trestu. Takové případy jsou pro příbuzné pěstouny obzvláště náročné, protože se musí okamžitě přizpůsobit nové realitě. S tím souvisí několik klíčových faktorů:

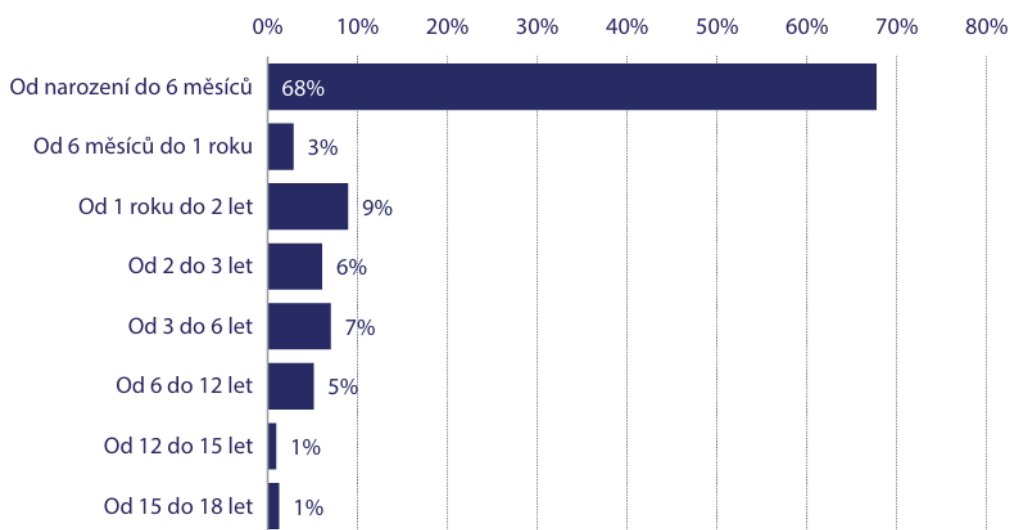
- **Nedobrovolnost rozhodnutí:** Příbuzní se často ocitají v roli pěstounů bez vlastního rozhodnutí – jsou do této situace postaveni a musí se s ní vyrovnat, což může znamenat zásadní změnu jejich životních plánů.
- **Časový tlak:** Na rozdíl od nepříbuzenských pěstounů mají mnohem méně času na rozhodnutí i na adaptaci. Musí rychle zvládnout nejen své emoce, ale i praktické záležitosti spojené s péčí o dítě.
- **Osobní krize:** Pěstouni se sami mohou nacházet v obtížné životní situaci, například se vyrovnávat se ztrátou vlastního dítěte, a zároveň převzít odpovědnost za výchovu vnuka či jiného příbuzného.
- **Smíšené emoce:** Přijetí dítěte u nich bývá spojeno s rozporuplnými pocity – kromě radosti se mohou objevit smutek, lítost nad situací nebo obavy z budoucnosti. Tyto negativní emoce nejsou vždy dostatečně vyváženy pozitivními prožitky.
- **Nedostatek informací:** Na rozdíl od běžných pěstounů neprocházejí příbuzní pěstouni přípravnými kurzy, a proto často nemají dostatek informací o svých právech, povinnostech ani o dostupných službách, které jim mohou pomoci.

Celkově lze říci, že příbuzní pěstouni často čelí řadě specifických výzev, které mohou mít výrazný dopad jak na ně samotné, tak na svěřené dítě. Klíčovým faktorem úspěšné adaptace dítěte v příbuzenské péči je uvědomění si, že pro něj jde o zásadní změnu. I když přichází do prostředí a k lidem, které zná, jeho role se mění a musí se s tím vyrovnat. Často očekává, že vztahy zůstanou stejné jako dříve, což však není možné. Ve chvíli, kdy příbuzný přebírá hlavní pečovatelskou roli, přejímá také odpovědnost za výchovu dítěte i každodenní péči. To znamená, že pravidla a způsob výchovy se mohou částečně změnit. Zejména pokud se jedná o prarodiče, kteří dříve pečovali jen občas, přechod do role pěstounů znamená

zásadní změnu jejich vztahu s dítětem. Dítě může být touto situací zaskočeno a reagovat negativně – může vnímat změnu jako odmítnutí, narušení dosavadních vztahů nebo dokonce nepřijetí. Proto je důležité s ním o všem mluvit přiměřeně jeho věku. Ideální je, když rozhovory vede někdo, kdo není přímo pěstounem – například jiný člen rodiny nebo odborník, kterému dítě důvěřuje. U starších dětí je zvláště vhodné, aby jim změnu vysvětlila osoba, ke které mají silný vztah. Je velmi zásadní, aby dítě pochopilo, že změny, které prožívá, jsou přirozenou součástí procesu přizpůsobení se novému prostředí a že má kolem sebe lidi, kteří mu v této situaci pomohou (Pazlarová, 2016).

2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounské péče na přechodnou dobu je taktéž forma náhradní rodinné péče, kdy pěstoun zajišťuje péči o dítě pouze po omezenou dobu. Umožňuje dítěti, aby tuto dobu strávilo v rodinném prostředí, než se najde trvalé řešení. Do tohoto typu NRP se dítě umisťuje pouze na nezbytně nutnou dobu. Existují tři hlavní důvody, kdy je pěstounská péče na přechodnou dobu využívána. Prvním důvodem je ten, kdy si rodiče nechtějí převzít novorozence do péče. PPPD kryje období, kdy se čeká na souhlas rodičů s osvojením dítěte, nebo než soud zbaví rodiče rodičovské odpovědnosti, protože se o dítě nezajímají, v tu chvíli není potřeba souhlas rodičů k osvojení. Jako druhý případ je, když rodiče nemohou převzít dítě do péče z důvodu špatného sociálního, zdravotního nebo psychického stavu. Může se jednat například o závislé matky na drogách, alkoholu. Pěstounská péče na přechodnou dobu dává v takových případech čas celou situaci vyřešit, než budou moci si převzít dítě zpět do péče. Poslední skupinou dětí jsou starší děti, o které rodiče nemohou přechodně pečovat a je velká pravděpodobnost, že se jejich situace vyřeší a dítě si převezmou zpět do své péče. Většinou se jedná o rodiče samoživitele, kdy jim okolnosti, jakkoliv zabrání v péči. Dalo by se říci, že pěstouni na přechodnou dobu nahrazují širší rodinu, která by za jiných okolností mohla převzít péči o dítě (Pazlarová, 2016).

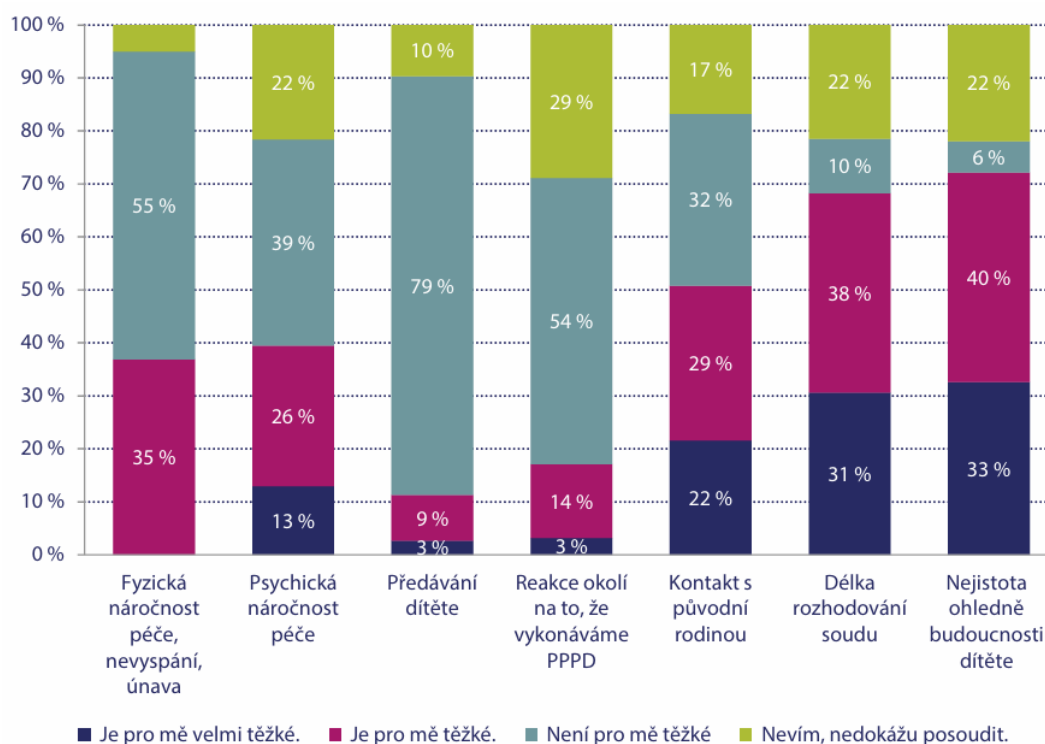

Obrázek 2 - Věková struktura dětí umístěných do PPPD

(zdroj: Lumos, 2015)

Osoby, které mohou pěstounskou péči na přechodnou dobu vykonávat, jsou evidovány na krajských úřadech. Tato evidence čítá osoby, které prošly odborným posouzením a mají předpoklady pro výkon takové péče o dítě. Pěstouni na přechodnou dobu musí být schopni velmi rychle reagovat na potřebu krizového umístění dítěte do jejich péče. Přechodnými pěstouny se mohou stát jednotlivci i páry, kteří musí vyhovovat všem zákonným podmínkám. Podrobněji ji pak stanovuje metodika MPSV. Podle této metodiky by pěstouni měli být schopni zajistit stabilní rodinné prostředí, adekvátní bydlení a dostatečné finanční možnosti. Je požadováno, aby jejich vlastní děti měly minimálně 8-10 let, což by mělo usnadnit pochopení smyslu přechodné pěstounské péče. Pěstouni podstupují podrobné odborné posouzení, zahrnující zhodnocení jejich osobnostní zralosti a motivace. Dle této metodiky jsou pěstouni považováni za odborníky vykonávající specializovanou činnost v oblasti péče o ohrožené děti. Přechodní pěstouni musí projít přípravným vzděláváním v rozsahu 72 hodin a každý rok absolvovat minimálně 24 hodin dalšího vzdělávání zaměřeného na výchovu a péči o přijaté děti. Za svou práci dostávají dávku státní sociální podpory, kterou určuje příslušný úřad práce. Na tuto dávku mají nárok od okamžiku, kdy jsou zapsáni do evidence pěstounů na přechodnou dobu. Odměna pro pěstouny se z hlediska sociálního a zdravotního pojištění považuje za plat. Vypočítává se z minimální mzdy a pokud pěstoun pečuje o více dětí nebo o dítě se zdravotním postižením, částka se zvyšuje podle stanoveného koeficientu.

Přechodní pěstouni během péče spolupracují s doprovázející organizací, která jim poskytuje podporu například poradenství, vzdělávání, psychologickou pomoc, odlehčovací služby nebo asistenci při kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou. V rámci přechodné pěstounské péče na přechodnou dobu soud každé tři měsíce přezkoumává situaci dítěte. Dle zákona SPOD může pěstounská péče na přechodnou dobu trvat nejdéle rok. Po uplynutí této doby musí soud rozhodnout o stabilní formě péče. Pěstouni během odborné přípravy jsou vedeni k tomu, aby se dokázali s dítětem rozloučit a předat ho do další péče. Teprve reálná zkušenost však ukáže, jak náročný tento proces pro ně může být. Nejistota ohledně délky péče i budoucího umístění dítěte může být pro pěstouny stresující. Pokud má pěstounka obavy, že o dítě nebude v dalším prostředí dostatečně postaráno, rozloučení se s ním je pro ni ještě obtížnější. V takových chvílích často zažívá pocity úzkosti a bezmoci, se kterými se musí vyrovnat. Pokud je předání dítěte pro přechodného pěstouna psychicky náročné, klíčovou roli v podpoře a koordinaci hraje doprovázející organizace (Vilémová et. al, 2022). Podle výzkumu, které realizoval Lumos v roce 2015, není pro přechodné pěstouny tak těžké předávání dítěte, jako nejistota ohledně budoucího života dítěte. Výzkumu se zúčastnilo celkem 192 pěstounů na přechodnou dobu. K datumu výzkumu prošlo péčí u těchto pěstounů celkem 439 dětí.

Obrázek 3 - Nejtěžší situace u PPPD

(zdroj: Lumos, 2015)

Teoretická část naší diplomové práce se zaměřila na definování pojmu identity, její vývoj a specifika formování identity u dětí v náhradní rodinné péči. Dozvěděli jsme se, že identita jedince se utváří v průběhu celého života, přičemž klíčové období představuje dětství a dospívání. Pro jedince vyrůstající v pěstounské péči může být tento proces složitější, jelikož jsou často vystaveni separaci od biologické rodiny, nejistotě a hledání vlastní sounáležitosti. Pozornost byla věnována významu citové vazby, která úzce souvisí s identitou. Pěstounská péče, jako jedna z forem náhradní rodinné péče, může poskytnout bezpečné a stabilní prostředí pro zdravý psychický vývoj dítěte, pokud je kvalitně nastavena a podporována. Klíčovým faktorem je zde nejen vztah dítěte a pěstouny, ale i podpora odborníků a širšího sociálního okolí. Teoretické poznatky poskytují východisko pro praktickou část, která se bude věnovat konkrétním zkušenostem osob, jež prošly pěstounskou péčí a jejich vnímání vlastní identity v dospělosti.

II PRAKTICKÁ ČÁST

3 VÝZKUM

Osobností se člověk nenarodí, ale stává se jí v průběhu let. Pro každého jedince je důležité znát svou identitu a vědět kam patří, to vede k utváření zdravé a vyrovnané osobnosti. U dětí, které nevyrůstají se svou biologickou rodinou, ale vyrůstají v náhradní rodinné péči je to velké a často velmi bolestivé téma, proto jsme se rozhodli v našem výzkumu zaměřit na **utváření identity osob z pěstounské péče**. Arno Gruen se vyjádřil k vytváření identity následovně: „Je to kvalita vztahu mezi dítětem a rodičem, který vytváří základy, které umožňují anebo neumožňují identitu. Identita vůbec nevznikne, pokud nejsou dány tyto základy. Tím je ale také dána možnost, aby děti udělaly nový začátek, právě proto, že žádná pravá identita nevznikla; jako předpoklad ale platí, že se budou moci spolehnout na své úzké okolí“ (Vítková et al., 2019). Identita se utváří od narození a má mnoho aspektů. Jedná se například o aspekty osobnostní, etnické nebo kulturní. Zdravá sebedůvěra utváří pozitivní identitu a umožňuje být v souladu se sebou samým, se svou současností, a i s minulým životem. Pokud nastanou potíže v budování identity, mohou nastat výrazné problémy v chování anebo prožívání, proto je důležité, aby dítě vědělo o svých biologických rodičích a dokázalo o nich hovořit (MPSV, Identita dětí v náhradní rodinné péči, © 2025).

Stabilní domov hraje velkou roli při utváření identity a vědomí vlastního já. Pevná identita se vytváří, jakmile dítě v rodině získá pozitivní a pevné zkušenosti. Opačně děti, které zažily nejistotu, samotu a strach, neumí dávat najevo své pocity a neumí komunikovat běžným způsobem (Rozum a Cit, Děti v pěstounské péči, © 2025). Děti od svých pěstounů potřebují především pomoci porozumět své minulosti a odlišnostem, které mohou intenzivně vnímat mezi sebou a svým okolím (MPSV, Identita dětí v náhradní rodinné péči, © 2025). Člověk bude v dnešním složitém hodnotovém světě spokojen pouze tehdy, kdy bude vědět, že v tomto světě nezaniká a neztrácí se sobě ani lidem. Jedinec potřebuje mít jistotu, že něco znamená a že jeho existence má svůj smysl, důležitost a hodnotu (Kohoutek, 2000).

3.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, **jak působí pěstounská péče na identitu osob z pěstounské péče**. Identitu lze definovat jako soubor vlastností, přesvědčení a hodnot, které definují, kdo jsme. Dalším cílem je analyzovat, jakými specifickými podmínkami a faktory působí prostředí pěstounské péče na proces utváření identity osob, jelikož se jedná o specifické prostředí, chceme zjistit o jaké specifické podmínky a faktory se při formování osobnosti jednalo a jakým způsobem k tomu docházelo. Zajímá nás také, zda se jednalo o působení ze strany biologické rodiny nebo opačně ze strany pěstounské rodiny. Naším cílem není tedy posuzovat identitu jedince, ale zaměřit se především na proces, jakým způsobem podmínky pěstounské péče působí na utváření osobnosti jedince.

3.2 Výzkumné otázky

1. Jak působí pěstounská péče na identitu osob z pěstounské péče?
2. Jaké specifické podmínky a faktory pěstounské péče působí na proces utváření identity osob?

3.3 Pojetí výzkumu

Za účelem zjistit, jak působí pěstounská péče na identitu osob, volíme kvalitativní výzkumné pojetí, neboť chceme také odhalit faktory, které ovlivňují utváření identity osob a zkoumat působení prostředí na proces utváření identity. U kvalitativního výzkumu nás zajímají především příběhy a životy lidí, vzájemné vztahy a chování. Proces utváření identity je velmi individuální a specifický u každé osoby a je třeba tento problém zkoumat do hloubky, tím docílíme především rozhovorem, který má za cíl získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu (Švaříček, Šedřová, 2007).

3.4 Výzkumný nástroj

V rámci kvalitativně zvoleného výzkumného šetření, kde se zaměřujeme **na působení pěstounské péče na identitu osob**, jsme jako techniku zvolili techniku tvořivého deníku doplněný o polostrukturovaný rozhovor. Tvořivý deník je nástroj, který kombinuje prvky

psaní, kreslení, koláže a dalších tvůrčích aktivit. Slouží k sebevyjádření, reflexi, řešení problémů, anebo i zpracování emocí (Bolton, 2014). U tvořivého deníku jsme se tázali na dvě otázky. První otázka byla, jak respondenti vnímají sebe sama. Naším cílem bylo, aby se respondenti zamysleli nad tím, jak sami sebe vnímají a následně nám to kreativně předali pomocí deníku. Druhá otázka byla, aby respondenti zkusili popřemýšlet, kdo nebo co je v životě nejvíce ovlivnilo. Abychom měli co nejpresnější informace, tak jsme doplnili techniku deníku o polostrukturovaný rozhovor. Nejprve nás zajímali základní informace o tom, jak dlouho jsou respondenti v pěstounské péči, z jakého důvodu se ocitli v pěstounské péči. Za účelem zjistit, v čem byly podmínky pěstounské péče odlišné jsme se následně tázali na konkrétnější otázky, které nám přinesly větší pochopení v tom, zda měla na respondenty vliv i biologická rodina a zda se cítili v něčem odlišně od vrstevníků, kteří vyrůstali v běžném rodinném prostředí. Otázky do rozhovoru uvádíme v Příloze I.

3.5 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor představují **osoby, které si prošly pěstounskou péčí** v České republice.

Pěstounská péče je forma náhradní rodinné péče. Do pěstounské péče se obvykle dostávají děti odrostlejší, děti odlišného etnika, anebo také sourozenecké skupiny. Tyto děti putují do pěstounské péče, jakmile se o ně nemůže starat ani jeden z rodičů ani poručník. Pěstounská péče trvá obvykle několik let (MPSV, Formy náhradní rodinné péče, © 2025). Jak uvádí MPSV, děti, které nemohou vyrůstat se svými biologickými rodiči, mají velkou překážku v tom, že nemají jasnou představu, kdo jsou a kam patří. Proto potřebují osobu blízkou, která jim pomůže hledat své místo ve světě, poznávat, kým doopravdy jsou a odkud pocházejí. Jinými slovy potřebují si **budovat pozitivní identitu**.

Podle statistik ministerstva práce a sociálních věcí se každý rok více a více dětí ocitne v pěstounské péči. V pěstounské péči bylo v roce 2021 12 351 dětí.

Způsob výběru respondentů jsme zvolili jako záměrný. Tento způsob výběru se zaměřuje na konkrétní osoby či skupiny, které splňují předem definovaná kritéria. Naším prvním kritériem byly osoby, které prošly dlouhodobou pěstounskou péčí, protože nás zajímá, jak pěstounská péče působila na jejich identitu a jedná se tedy o dlouhodobý proces. Jelikož se autoři shodují na faktu, že se identita jedince vytváří především v adolescenci,

bylo dalším kritériem zaměřit se na osoby, které se nachází v mladém věku (20-30 let) a mají identitu již vytvořenou a dokáží vnímat sebe sama.

3.5.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek tvořili 4 respondenti, kteří splňovali všechny námi nastavená kritéria.

	Typ PP	Doba trvání PP	Věk	Pohlaví
Respondent 1	Příbuzenská	13 let	24 let	Žena
Respondent 2	Příbuzenská	13 let	21 let	Žena
Respondent 3	Příbuzenská	6 let	25 let	Muž
Respondent 4	Příbuzenská	18 let	25 let	Muž

Tabulka 1 - Přehled respondentů

3.6 Způsob zpracování dat

Jelikož se v naší diplomové práci zaměřujeme na samotný proces, jak se utváří identita osob z pěstounské péče, zvolili jsme jako metodu analýzy dat zakotvenou teorii. U zakotvené teorie se nezaměřujeme na teorii, kterou bychom následně ověřovali, ale začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří pro nás důležité věci, které se výzkumu týkají (Strauss, Corbinová, 1999). Jelikož se zakotvená teorie zaměřuje na vytvoření teorie z nasbíraných dat z konkrétní praxe či zkušenosti, je ideální k analýze zápisků z tvořivých deníků. Zakotvená teorie usiluje o vytváření abstraktnějších poznatků, zaměřuje se na schéma, které postihují vztahy mezi proměnnými. Teorie, kterým je tímto způsobem vytvářena, se soustředí na především na sociální procesy, formující lidskou interakci. Zakotvená teorie tedy poukazuje na to, jak změny podmínek vedou k změně reakcí aktérů (Švaříček, Šedřová, 2007). Úkolem naší diplomové práce je zjistit, v čem je odlišné utváření identity osob z pěstounské péče a rozklíčovat faktory, které tomu přispívají.

Z námi nasbíraných dat z tvořivých deníků a rozhovorů jsme nejprve analyzovali obsahy deníků, jestli se zde neopakují témata nebo kategorie a pomocí transkripce jsme převedli data z rozhovorů. Následně jsme analyzovali data u obou technik pomocí otevřeného kódování. Kódování je proces, kdy jsou údaje rozebírány, rozbity na jednotky a těmto jednotkám jsou přidělena určitá jména, se kterými pak výzkumník dále pracuje (Švaříček,

Šedřová, 2007). Po vytvoření kódů jsme tyto kódy podle významu přiřadili do nově pojmenované kategorie. Znamená to tedy, že jsme desítky kódů seskupili podle podobnosti do jiné vnitřní souvislosti a začali jsme budovat hierarchický systém. Po otevřeném kódování následovalo axiální kódování, které má za úkol zobrazit vztahy mezi kategoriemi a znázornit jejich vazby. V poslední řadě byla analýza zakončena selektivním kódováním, a to z důvodu vyhledání hlavní kategorie, která byla pro naši diplomovou práci velmi podstatná.

3.7 Analýza dat

V této kapitole analyzujeme data získaná pomocí tvořivých deníků respondentů, které byly doplněny o polostrukturované rozhovory. Kombinace vizuálního a mluveného materiálu nám zajistí hlubší porozumění sebevnímání respondentů a jak toto vnímání výtvarně projeví. Cílem analýzy je zachytit, jak se respondenti zobrazují a jak své autoportréty reflektují v rozhovorech. V rámci tvořivého deníku měli respondenti za úkol výtvarně ztvárnit, jak vnímají sami sebe. Následně proběhl rozhovor, ve kterém jsme zjišťovali další potřebné informace, včetně popisu své kresby. Analyzovat budeme tedy ve dvou rovinách. První rovina je vizuální analýza autoportrétu, včetně osob, které respondenta ovlivnili. Druhá rovina je analýza rozhovoru, kde můžeme naleznout výpovědi o vlastním já, emocích či životních zkušenostech. V následujících podkapitolách prezentujeme jednotlivé obrázky od respondentů, včetně jejich popisu a utvořené kódy z rozhovorů, které zpracováváme pomocí zakotvené teorie.

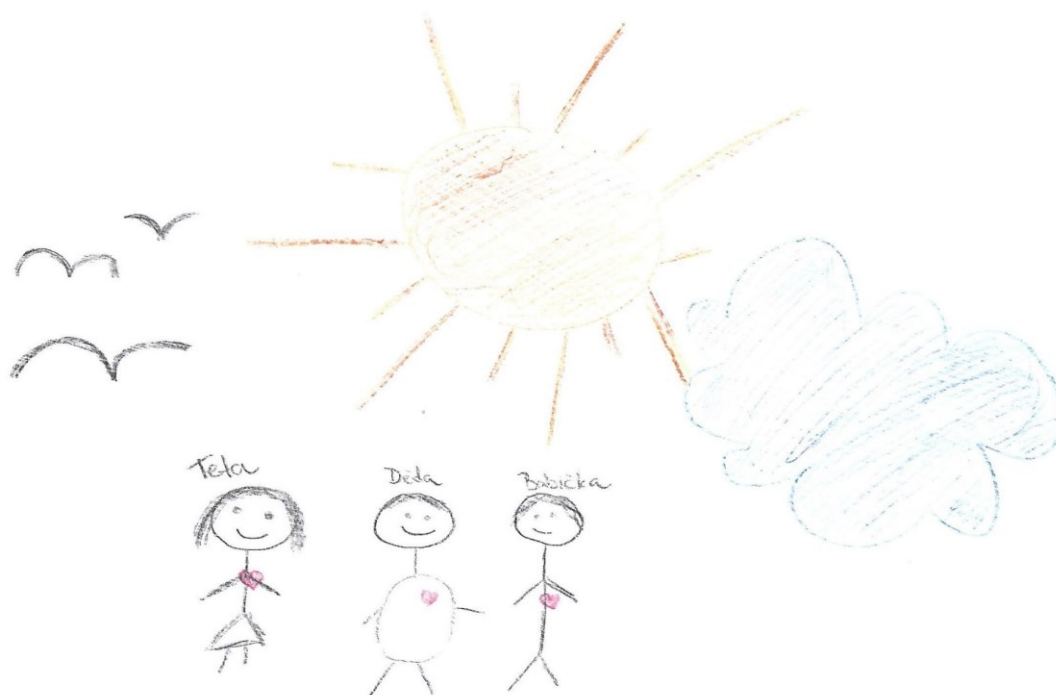
3.7.1 Tvořivý deník

V rámci tvořivého deníku měli respondenti za úkol jakkoliv ztvárnit jak vnímají sebe sama a kdo je v životě nejvíce ovlivnil a následně okomentovat. Tři respondenti namalovali obrázky a jeden respondent použil obrázek z internetu.

Respondent 1:

„Nakreslila jsem se jako slunce. Protože si myslím, že po každém dešti vysvitne slunce a nastanou lepší dny. A tak se nyní cítím. Myslím si, že i přes to, co jsem vše prožila tak se ze mě stal díky pěstounům skoro nepoznamenaný člověk svou minulostí. Vždycky mě ve všem podporovali, a to převážně v mém studiu. Díky nim můžu studovat vysokou školu, kde jsem si splnila svůj první milník a získala titul a pokračuji ve studiu dál. Samozřejmě se občas přežene nějaký mrak, ale o tom ten život je, to už je běžná součást nás všech. Nemůže být přeci vše jen sluníčkové. Z tohoto důvodu jsem se takto nakreslila. Slunce ve mně evokuje

energii, vitalitu, radost, optimismus a samé pozitivní emoce. Radost z toho důvodu, že když se ohlédnou zpět do minulosti, mám sama ze sebe radost, co vše jsem zvládla a nezanevřela na život a stálo mě to nemálo úsilí a energie. Můžu o sobě říci, že nyní ze mě srší optimismus a snažím se ho předávat dál.

Obrázek 4 - Kresba respondenta 1

Respondent 2:

„Na tomto obrázku jsem se nakreslila větší než ostatní, protože se často cítím jiná než ostatní lidi kolem sebe. Přidala jsem na sebe i detaily, protože si uvědomuju, že jsem v něčem jiná, možná výjimečná. Ten obrázek vlastně vystihuje, jak moc přemýšlím o sobě, o svém místě mezi ostatními a o tom, jak mě vnímají. Pěstouni mi dali velmi důležitý pohled na život, který mě ovlivnil v mnoha směrech.“

Obrázek 5 - Kresba respondenta 2

Respondent 3:

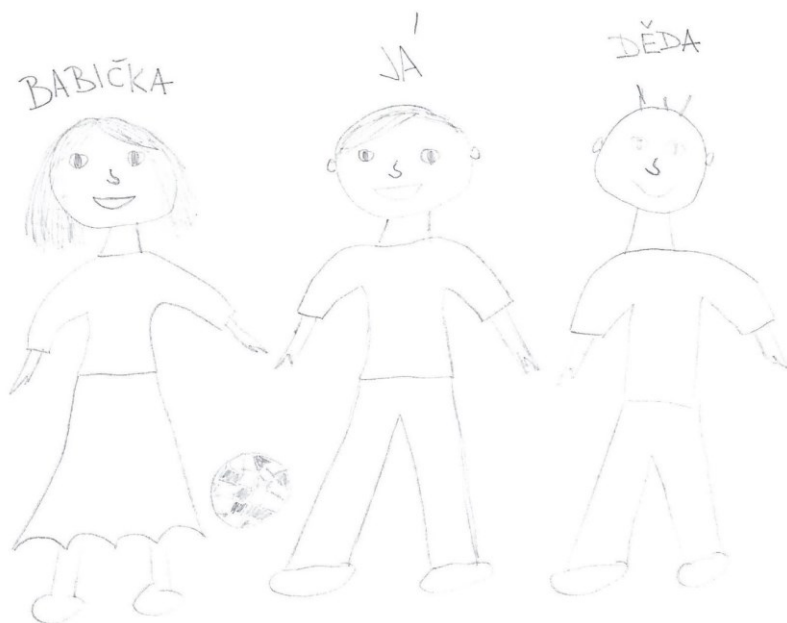
„Vnímám se jako takového vlka, samotáře. Od malička jsem byl takový, vždy jsem byl spíše uzavřený vůči okolí. Bratr jako můj pěstoun vyrůstal v tom samém jako já a vnímám ho tedy s podobnými vlastnostmi jako mám já, tudíž během doby, kdy jsem u něj bydlel mi ve velké míře nedokázal projevít nějakou větší citovou vazbu.“

Obrázek 6 - Obrázek respondenta 3

Respondent 4:

„Myslím si o sobě, že jsem spolehlivý, umím dobře vycházet v kolektivu a pracovat v týmu. Snažím se lidem pomoci a snažím se je podporovat ve všem. Nejvíc mě v mém životě ovlivnil děda s babičkou, děda mě přivedl k fotbalu a dost mě v tom podporuje doteď i s babičkou. Babička mě připravovala na život abych se o sebe dokázal postarat, a oba mě toho hodně naučili a podporovali mě ve všem.“

Obrázek 7 - Kresba respondenta 4

3.7.2 Kategorie

V další části analýzy bylo u sesbíraných rozhovorů provedeno otevřené kódování, rozhovory byly několikrát pečlivě přečteny, zakódovány a na základě nalezených souvislostí byly kódy následně přiřazeny do kategorií. Vznikly nám následující kategorie:

- Před pěstounskou péčí
- Není rodič jako rodič
- Mám své doma
- Nejsem v tom sám

- Jaký že jsem?

K hlubšímu dokreslení tématu byly popisy jednotlivých kategorií obohaceny o nejvýstižnější vyjádření samotných respondentů. U každého výroku respondenta byla napsána zkratka pro identifikace dle tabulky uvedené výše.

Před pěstounskou péčí

KATEGORIE	REPREZENTUJÍCÍ KÓDY
Před pěstounskou péčí	Opuštění rodičů
	Těžké období
	Strach z neznáma
	Pocit samoty
	Pocit viny
	Absence domova
	Pocit méněcennosti
	Zmatenost
	Nejistota

Tabulka 2 - Kódy první kategorie

(vlastní výzkum)

První kategorie zachycuje období, které předcházelo umístění do pěstounské péče. Toto období respondenti popisují jako velmi náročné a emočně vypjaté. V jejich výpovědích se opakují pocity zmatení, nejistoty a osamělosti, které jsou spojené s opuštěním ze strany biologických rodičů. Často se objevoval strach z neznáma a strach z budoucnosti. Výpovědi ukazují, jak hluboký dopad může mít odloučení od biologických rodičů a jak může být pro dítě těžké se zorientovat v dosud neznámé situaci. „*Moje babička se stala mou pěstounkou poté, co mě a moji sestru opustila biologická matka. Bylo to jedno z nejtěžších období mého života. Po odchodu matky jsem měla obrovský strach z toho, co se mnou bude dál, protože jsem ani otce neznala. Babička s dědou už byli vyššího věku a děda na tom nebyl zdravotně nejlépe. Měla jsem pocit, že mě nikdo nechce a stále jsem si v hlavě promítala, jak špatná musím být, že mě i vlastní matka opustila a že nemám pevné místo, kam patřím.*“ (R1) I další

respondenti popisovali, jak se ocitli v pěstounské péči z důvodu, že se biologičtí rodiče nebyli schopni o ně postarat. „*Otec i matka tou dobou už nebyli zrovna nejmladší a co je hlavní, tak jsem vyrůstal v co rok od roku zhoršující se rodinné atmosféře. Několikrát jsme se stěhovali, pro mě z neznámých důvodů. Rodiče už neměli sílu nebo se zkrátka už neangažovali v tom mě vychovávat a vést správným směrem, což se projevilo v mnoha případech, například tedy ve školním hodnocení.*“ (R3) „*Důvodem, proč jsem se ocitl v pěstounské péči, byla situace v mé biologické rodině. Moje matka se o mě sice zpočátku starala, ale velmi často mě nechávala u prarodičů na hlídání. Jakmile jsem měl nastoupit do první třídy, rozhodla se mě u nich nechat natrvalo.*“ (R4) Důležitým faktem, který se často objevoval, byla absence domova jakožto bezpečného a stabilního místa. „*Matka měla své vlastní problémy, které byly vždycky přednější než my. Místo toho, aby nám dala domov, ve kterém bychom se cítili bezpečně, často mě využívala k tomu, aby si usnadnila život.*“ (R1) Z rozhovorů respondentů je zřejmé, že v době před pěstounskou péčí, trpěli pocitem samoty a byli v určitých věcech velmi nejistí. „*Začalo nejhorší období mého života, potřeboval jsem totiž někoho, kdo mě bude vést a já ze dne na den nikoho takového neměl, ocitl jsem se sám v imaginární tmě, ze které jsem neznal cestu ven.*“ (R3) U jednoho respondenta se dokonce projevoval pocit méněcennosti, který byl spojen s vnímáním sebe sama v době odmítnutí ze strany biologické matky. „*Dřív jsem se vnímala jako méněcennou, o kterou nemá nikdo zájem a ani vlastní rodiče.*“ (R1) Celkově lze tedy konstatovat, že období před pěstounskou péčí bylo pro respondenty velmi náročným časem, který byl plný emoční nestability, prožíváním ztráty blízkého člověka, a dokonce jeho odmítnutím a také o snaze pochopit celou situaci, ve které se respondenti ocitli. Je zřejmé, že je to pro ně velmi bolestivé téma, jako to můžeme vnímat u R2, která se o době před pěstounskou péčí moc nezmiňovala.

Není rodič jako rodič

KATEGORIE	KÓDY
Není rodič jako rodič	Neschopnost postarat se
	Nepříjemné stýkání
	Využívání
	Ignorace rodičů
	Přerušování kontaktu

	Špatný vztah s rodiči
	Absence citů
	Jiný život

Tabulka 3 - Kódy druhé kategorie

(vlastní výzkum)

Tato kategorie zachycuje negativní zkušenost respondentů s biologickými rodiči, které výrazně ovlivnily dětství respondentů. Rozhovory zachycují, že většina respondentů měla se svými biologickými rodiči komplikovaný vztah, mnohdy až toxický. Respondenti popisovali své rodiče jako osoby, které jim nebyli schopné zajistit bezpečné zázemí a základní péči. Objevoval se také motiv zanedbávání a využívání. Kontakty s rodiči během pěstounské péče byly vnímány jako velmi nepříjemné, dokonce zraňující, z tohoto důvodu se většina respondentů kontakt s nimi přerušit, což zlepšilo jejich psychický stav a vedlo k pocitu osvobození. „Ze začátku jsem se s matkou občas stýkala, ale nebyly to příjemné schůzky. Většinou šlo jen o to, že něco potřebovala – peníze, pomoc s něčím, nebo prostě někoho, komu by mohla říct své problémy. Nikdy to nebylo o mně, nikdy se nezajímala o to, jak se cítím já. Časem jsem pochopila, že tyhle schůzky mi víc ubližují, než pomáhají. Místo toho, abych od ní cítila lásku, tak jsem se po každém setkání cítila zklamaná a nechtěná. Nakonec jsem se rozhodla kontakt s ní úplně přerušit a nechtěla jsem o ní nic slyšet.“ (R1) Podobnou zkušenost popisují i další respondenti, kteří ale kontakt s biologickými rodiči nevyhledávali již od samotného počátku pěstounské péče. „Se svými biologickými rodiči jsem se nestýkala a ani jsem o to nestála. Rozhodla jsem se, že bude lepší tento kontakt nevyhledávat, protože jsem cítila, že by mi to spíše ublížilo, než pomohlo. Uvědomovala jsem si, že mé místo bylo v pěstounské rodině, kde jsem měla podporu a stabilitu. I když mi na začátku mohlo chybět porozumění situaci, časem jsem pochopila, že ne všechny vztahy byly nutné k tomu, abych mohla vést spokojený život. Místo toho jsem se soustředila na lidi, kteří byli součástí mého každodenního života a kteří mi prokazovali skutečný zájem a péči.“ (R2) „S matkou jsem se nestýkal vůbec, protože nejevila o mě zájem. Otec se objevil až poté, co jsem měl osmnáct let. Nikdy jsem však neměl potřebu ho vyhledávat, protože do té doby se o mě nezajímal. Nepociťoval jsem ani potřebu kontaktu s matkou. Oni se o mě nezajímali, takže ani já o ně. Měl jsem kolem sebe prarodiče, kteří pro mě byli skutečnou rodinou, a to mi stačilo. Bral jsem je jako rodiče, jelikož jsem u nich byl celý život, a tak mi moji biologičtí rodiče vůbec nechyběli.“ (R4) Jen u jednoho respondenta se ukázalo stýkání s biologickými rodiči, které

sám ale popisuje jako zvláštní, a nakonec skončil v péči zpět u své matky, poté dle slov respondenta začalo pro něj nejhorší období života. „*Během doby, kdy si mě vzal bratr pod své křídla jsem dojížděl do školy přes obec, kde bydleli moji biologičtí rodiče, nebylo neobvyklé, že jsem je chodil navštěvovat, avšak to bylo zvláštní. Ta komunikace ovšem nebyla tak rozsáhlá a celkově aktivit za život s rodičema jsem moc nezažil, tedy ne těch, na které se hezky vzpomíná. Dá se říci, že mě až rozmazlovali, v jejich mysli to bylo asi jako dobrý směr výchovy, už když jsem byl poslední a nejmladší, ale když už jsem dospělý, vnímám to tak, že mi tím spíše škodili. Bohužel ještě než jsem prošel pubertou, tak otec zemřel, což mě hodně zasáhlo. Poté jsem se musel přestěhovat zpět ke své matce, zrovna jsem byl ve třetím ročníku na střední škole. Tímto začalo nejhorší období mého života.*“ (R3) Tyto negativní zkušenosti mohly mít hluboký dopad na formování identity dětí, protože vztah k biologickým rodičům je významnou součástí utváření sebevnímání. Pokud jsou vztahy nefunkční, narušuje se i vnímání vlastní hodnoty a identity. Kategorie Není rodič jako rodič tak výstižně pojmenovává situaci, kdy biologický původ neznamena automaticky skutečný rodičovský vztah, pro respondenty představovali skutečné bezpečí a oporu pěstouni.

Mám své doma

KATEGORIE	KÓDY
Mám své doma	Přijetí
	Milující prostředí
	Stabilita
	Důvěra
	Zvládání minulosti
	Naděje
	Vděčnost
	Výchovný vztah
	Výzva
	Prozření
	Změna k lepšímu

Tabulka 4 - Kódy třetí kategorie

(vlastní výzkum)

Tato kategorie shrnuje zkušenosti respondentů s přijetím do pěstounské péče. Ačkoli toto přijetí bylo původně neplánované, nakonec to znamenalo výraznou změnu k lepšímu pro

všechny respondenty, kterou si všichni během rozhovoru uvědomovali. „*Takže vlastně zpětně vidím, že pro mě byla pěstounská péče to nejlepší, co se mi mohlo stát.*“ (R1) „*Během toho pátého ročníku základní školy se začalo řešit mé možné přemístění do bráchravy péče, tedy se rozhodl pro to stát se mým pěstounem, rodiče byli už totiž oba hodně nemocní. Tímto krokem mi můj bratr změnil život k lepšímu.*“ (R3) V rozhovoru respondent ještě dodal, že mu pěstounská péče pomohla nejen ukázat nový směr, ale také se mu zlepšilo školní hodnocení. „*V mém případě se to (pěstounská péče) nejvíc projevilo školními výsledky, kdy jsem místo čtverek a pětěk měl najednou nejhorší známku za tři a v průměru dvojky..... Ukázalo mi to nový směr a možnost žít jinak, když vás k tomu někdo vede, je to jednodušší, než abych tu cestu hledal sám.*“ (R3) Výpovědi ukazují, že respondentům pěstouni zajistili stabilní a bezpečné prostředí, které pro ně začalo časem znamenat opravdový domov, tak jak má být. „*Vyrůstal jsem v milujícím prostředí a měl jsem všechno, co dítě potřebuje – domov, jistotu, podporu a lásku.*“ (R4) „*Pěstouni mi poskytli zázemí, díky kterému jsem měla možnost růst v bezpečném prostředí, kde se dbalo na moji výchovu a vzdělání. Také mi ukázali, jak důležité bylo respektovat ostatní a být otevřená komunikaci, i když se názory mohly lišit.*“ (R2) Ačkoli to pro pěstouny mohlo znamenat určitou výzvu, je dle výpovědi poznat, že chtěli udělat maximum pro zajištění lepší budoucnosti respondentům. „*Oba (pěstouni) věděli, do čeho jdou a že to nebude jednoduché, jak co se týče úřadů, papírování přes školení až po mě samotného. V té době byly každopádně naše vztahy mrzuté, vzhledem k mojí bohužel nevychovanosti vzešlé z nulové výchovy rodičů a taky vůči vzdorové pubertě, která se mnou tou dobou lomcovala. Bratr to bral asi jako výzvu a možnost navést mě tím správným životním směrem, abych do života dospělého vkročil jednodušeji než on sám, který si taktéž prošel nevšedním dospíváním.*“ (R3) Ukázalo se, že se respondenti ze strany pěstounů setkali s plným přijetím, které vnímali jako bezpodmínečné a upřímné. Pěstouni k nim přistupovali stejně jako k vlastním dětem, což posilovalo pocit bezpečí, důvěry a sounáležitosti. „*Pěstouni se ke mně chovali jako ke svému dítěti s nažili se mi poskytnout co nejvíce podpory, ať už šlo o školu, osobní rozvoj nebo emocionální stabilitu.*“ (R2) „*Babička s dědou si mě a sestru nakonec do péče vzali a starali se o nás tak, jak nejlépe mohli. I když to pro ně nebylo lehké – byli už starší a najednou se museli znovu starat o dvě děti – nikdy nám nedali pocítit, že bychom byli přítěží.*“ (R1) Stejnou zkušenost má i další respondent. „*Babička mi dávala pocit jistoty a bezpečí – věděl jsem, že se na ni mohu kdykoli spolehnout. Děda mě zase vedl ke sportu a učil mě disciplíně, což mi hodně pomohlo i do budoucího života. A samozřejmě dalším velkým přínosem je milující prostředí, které by se mi bez pěstounské péče nejspíše nedostalo. Díky ní jsem měl své místo a cítil jsem se u pěstounů,*

jakoby jsem byl jejich biologické dítě.“ (R4) Pěstouni respondentům poskytli především i emoční podporu a výchovu, kterou do té doby postrádali. Šlo tedy o vztah ve kterém byli nejen vedeni, ale především podporováni, respektováni a vyslyšeni. *„Vztah s pěstouny byl primárně výchovný, mám pocit, že jsem se sám moc ani moc nezapojoval do nějakého rozvíjení vztahů, protože jsem byl zvyklý být sám se sebou a tudíž jsem ten kontakt nějak nevyhledával a oni to respektovali.*“ (R3) Toto prostředí následně vytvořilo podmínky pro zvládání minulosti a otevření se nové budoucnosti. *„Myslím si, že i přesto co jsem vše prožila, tak se ze mě stal díky pěstounům skoro nepoznamenaný člověk svou minulostí.*“ (R1) *„Přijala jsem fakt, že biologická rodina ne vždy znamená tu nejlepší rodinu a že to, kde člověk vyrůstá, není tak důležité jako to, jaké vztahy si v životě vytvoří.*“ (R2) Významný je kód prozření – okamžik, kdy si dítě uvědomí, že život může vypadat i jinak, než jaký dosud zažilo a život se může ubírat lepším směrem. *„Pochopení okolností mi dalo jistotu a umožnilo mi zaměřit se na svůj vlastní rozvoj bez toho, abych byla vázána minulostí. Pomohlo mi to také pochopit, že odpovědnost za mou budoucnost spočívala v mých vlastních rukou a že jsem mohla ovlivnit svůj život, ať už jsem pocházela z jakýkoli poměrů.*“ (R2) Ta samá respondentka ještě v polovině rozhovoru dodala výrok, který obzvláště silně ilustruje její zkušenost a je proto vhodné jej zde uvést. *„S časem jsem si uvědomila, že rodinu nevytváří pouze genetická vazba, ale především vzájemná podpora a péče.*“ (R2) Toto uvědomění vedlo u mnoha respondentů k naději na lepší budoucnost a k posunu vnímání sebe sama. Pěstounská péče byla vnímána nejen jako forma záchrany, ale jako prostor k osobnímu růstu a celkově změnu k lepšímu. *„Začal jsem vést aktivnější život a v případě potřeby jsem začal využívat mnohem více komunikace k dosažení řešení a cílů.*“ (R3) *„Byli to oni (pěstouni), kdo mi ukázali, jak se postavit různým životním situacím, a naučili mě, že není potřeba se přetvařovat nebo snažit se být někým jiným. Díky nim jsem si uvědomil, že je nejlepší být sám sebou.*“ (R4). Respondentka přímo popisuje fakt, že pěstounská péče jí pomohla v osobním růstu a sebepoznání. *„Tato zkušenost mi pomohla v osobním růstu a sebepoznání. Naučila mě vděčnosti za podporu, které se mi dostalo, a zároveň mi dala prostor pro samostatnost a nezávislost.*“ (R2) Z rozhovorů vyplývá pocit vděčnosti pěstounům, kteří se zasloužili o příznivější vývoj respondentů. Tato kategorie symbolizuje nejen přijetí do rodiny pěstounů, ale především přijetí do života, ve kterém se dostalo dětem hodnot a perspektiv a měli své místo. V kontextu formování identity tato zkušenost sehrála zásadní roli. Díky bezpečnému a stabilnímu prostředí respondenti mohli znovu začít hledat sami sebe a odklonit se od špatné minulosti.

Nejsem v tom sám

KATEGORIE	KÓDY
Nejsem v tom sám	Podpora pěstounů
	Starostlivost pěstounů
	Láska a podpora
	Blízký vztah s pěstouny
	Podpora blízké osoby
	Pěstoun prarodič
	Pěstoun sourozenec

Tabulka 5 - Kódy čtvrté kategorie

(vlastní výzkum)

Tato kategorie shrnuje zkušenosti respondentů s emoční a praktickou podporou, kterou během své pěstounské péče obdrželi. A to jak od samotných pěstounů nebo dalších blízkých osob z jejich okolí. Výpovědi ukazují, že právě existence blízkých a stabilních vztahů hrála zásadní roli v postupné stabilizaci jejich života. „*Díky nim (pěstounům) jsem se naučila lépe rozumět emocím, jak se vyrovnávat s těžkostmi a jak budovat důvěru v ostatní. Tato podpora mě nasměrovala k tomu, abych byla otevřená a silná, i když čelím výzvám. I když si teď nejsem úplně jistá, v čem přesně mě ovlivnili, vím, že jejich přítomnost mi poskytla nástroje pro zdravé vztahy a zvládání složitých situací.*“ (R2) „*Babička šla do předčasného důchodu, aby se o nás se sestrou mohla postarat, protože děda nebyl schopen stoprocentní péče. Navíc nám doma hodně chyběl ženský element. Sice to byla další finanční zátěž, ale už to dál nešlo. Takže jsme pak byli doma všichni spolu. Do psychicky zničeného dítěte musíte totiž dávat o to víc energie a úsilí, aby se uzdravilo, a to se mým pěstounům povedlo. Nastavili mi nějaké hodnoty a předali mi jen to nejlepší co šlo. Samozřejmě občas byly rozepře, ale jejich podporu jsem měla neustále. Možná kdyby tolik nezakládali na studiu a škole, nikdy sama sobě nedokážu, že mám na to vystudovat vysokou školu, navíc dělám obor, který mi tuto tematiku dokázal ještě více přiblížit a chápu věci ještě z jiné stránky.*“ (R1) I následující výroky dokazují, že podpora pěstounů byla pro respondenty velmi důležitá. „*Prarodiče mě ovlivnili ve všem. Byli to oni, kdo mě vychovávali, podporovali a formovali mě jako osobnost.*

Učili mě, jak přemýšlet o světě, jak se chovat k lidem a jak se postavit k různým situacím. Díky nim jsem si vytvořil svůj pohled na život a hodnoty, kterých se držím. Bez nich bych asi nebyl tím, kým jsem teď.“ (R4). Blízký vztah s pěstouny byl vnímán jako starostlivý a láskyplný, tudíž ve velkém kontrastu k předchozím zkušenostem, které byly poznamenány zanedbáváním, nedostatkem zájmu a zklamáním. Podpora nebyla vnímána pouze jako péče nebo pomoc, ale jako vnitřní opora, která dětem umožnila lépe zvládat náročné situace a znovu vytvářet důvěru ve vztahy. Pěstouni zastávali v našem případě role blízkých rodinných osob, přesněji ve třech případech šlo o pěstouny prarodiče a v jednom o pěstouna sourozence. Tyto vztahy byly pro respondenty přirozené. *„Prakticky celý svůj život jsem strávil s pěstouny, kteří se o mě starali od útlého dětství až do doby, kdy jsem dosáhl plnoletosti. Nepamatuji si období, kdy bych vyrůstal jinde než u nich, takže pro mě bylo přirozené je vnímat jako svou rodinu.*“ (R4) Výpovědi také ukazují, že mimo pěstouny hráli roli i další osoby, které je podporovali. Šlo o nejlepší kamarády, další rodinné příslušníky, a dokonce i o domácí mazlíčky, které respondenti vnímali též jako velmi podporující. *„Tahle osoba se v mém bídém životě vyskytla zcela náhodou a ukázala mi ten nový směr, kterým jsem se chtěl dát a následovat ji v něm. Viděla, jak žiji a v čem žiji, přesto mi pomohla díky tomu, že tady pro mě byla přeměrovat myšlenky na jiný život. Stála při mně jako ještě nikdo předtím a já se konečně cítil někým, chtěl jsem pro ni být stejně dobrý jako byla ona pro mě....V poslední řadě mě hodně ovlivnil můj pes.*“ (R3) *„Jiní lidé než moje rodina a pěstouni, kteří mě ovlivnili jsou náš pes a moje nejlepší kamarádka, se kterou už nejsem v kontaktu. Náš pes mě ovlivnil tím, že mi ukázal, jak důležité je být v přítomném okamžiku a jak moc může zvíře přinést pocit bezpečí a útěchy. S ním jsem se učila trpělivosti a bezpodmínečné lásce, protože pes nehodnotí, je tu jen pro mě, což mi dalo pocit jistoty a přijetí. Co se týče mé nejlepší kamarádky, i když už nejsme v kontaktu, její vliv na mě byl silný. Naučila mě, jak důležitá je důvěra a otevřenost ve vztazích. I když naše přátelství skončilo, vzpomínky na společné chvíle mi pomohly pochopit, jak si vážit těch, kteří jsou po našem boku. Její ztráta mě naučila, jak se vyrovnávat s emocionálními ztrátami a jak se z nich postavit na nohy.*“ (R2) O podpoře nejlepší kamarádky se zmínila i další respondentka. *„Krom biologické rodiny mě hodně ovlivnila moje nejlepší kamarádka. Pamatuji si, jak jsem ji několikrát brečela, protože jsem doma nechtěla už dále dělat babičce starosti, tak jsem chodila za ní, aby si mě vyslechla, byl to takový nezávislý zdroj, který mě dokázal maximálně podržet. Několikrát jsem jí říkala, že jako člověk nestojím za nic a ona mi vždycky dokolečka říkala, že nic z toho není moje vina a že prostě se to mělo stát a že díky tomu jsem silnější než kdokoliv ostatní. Toho se držím doted.* Vždy na mě měla hezká slova

a připomínala mi kdo jsem, když jsem zrovna byla sama ztracená.“ (R1) Z hlediska utváření identity tato kategorie poukazuje na to, jak zásadní vliv má stabilní vztah na vnímání sebe sama. Podpora od pěstounů i dalších blízkých osob pomohla respondentům nejen v běžném fungování, ale i v budování pozitivního sebepojetí, což se odrazilo v jejich celkovém životním vývoji.

Jaký, že jsem?

KATEGORIE	KÓDY
Jaký, že jsem?	Sebevnímání
	Samostatnost
	Změna sebevnímání

Tabulka 6 - Kódy páté kategorie

(vlastní výzkum)

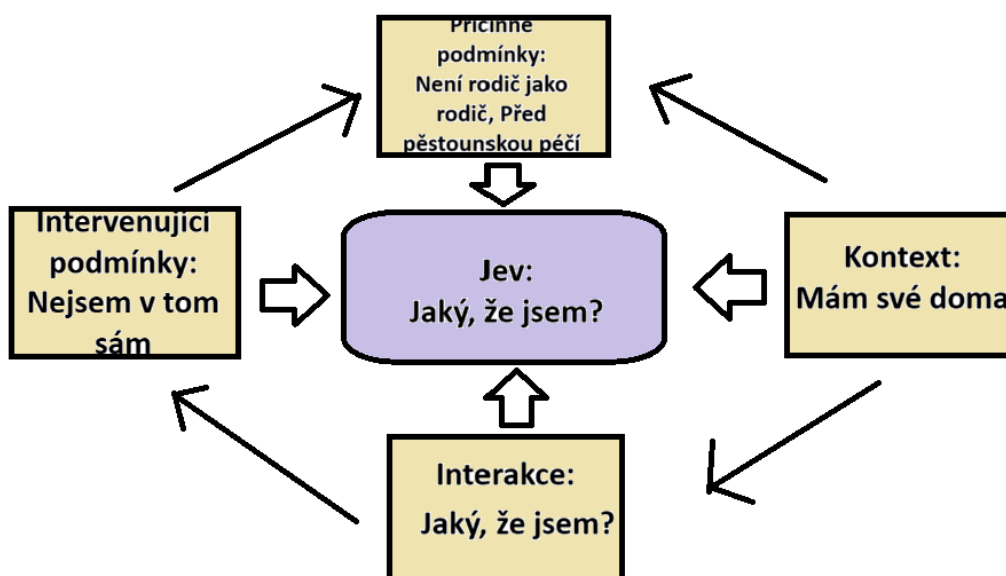
Poslední kategorie představuje jednu z nejzásadnějších oblastí celé naší analýzy. Reflektuje proces sebevnímání a hledání vlastní identity u osob, které prošly pěstounskou péčí. Výpovědi respondentů ukazují, že pobyt v pěstounské péči měl vliv na to, jak začali vnímat sebe sama a své místo ve světě. Respondenti popisovali, že předtím, než prošli pěstounskou péčí, nevěděli kým jsou. Žili totiž v prostředí, které jim nedávalo prostor pro budování zdravých vztahů a seberozvoj. Teprve až v bezpečném a stabilním domově, u svých pěstounů, mohli začít objevovat vlastní identitu. Tato kategorie také dokazuje i výrazný posun v sebevnímání respondentů. Často respondenti hovořili o změně pohledu na sebe samé. Zatímco si dříve připadali až méněcenní, díky pěstounům se začali vnímat jako jedinečné osoby. „*Moje vnímání sebe sama se v průběhu života hodně měnilo. Dřív jsem se často cítila ztracená, nepochopená nebo úplně jiná než ostatní. Nevěděla jsem moc, kdo vlastně jsem, a měla jsem tendenci se srovnávat s lidmi kolem sebe. Velký vliv na to, jak sama sebe vnímám měla i pěstounská péče. Díky ní jsem si prošla spoustou různých emocí a zkušeností, které mě hodně ovlivnily. Postupem času jsem ale začala víc přemýšlet o sobě, o tom, co cítím a proč se tak cítím. Začala jsem se víc poznávat a chápat. Pořád se učím, kdo jsem, ale dnes už si víc uvědomuju svou hodnotu a to, že je v pořádku být jiná.*“ (R2) „*V průběhu života se mi vnímání sebe sama hodně změnilo, což si ale myslím je přirozené u všech, ale u osob bez rodičů ještě o to umocněné. Dřív jsem se vnímala jako méněcennou, o kterou nikdo nemá zájem a ani vlastní rodiče. Nevěděla jsem, kam patřím a byla jsem hodně*

zmatená ze všeho. Až do té doby, než se mi dostalo porozumění a lásky od pěstounů a tety. Vysvětlili mi jak jsem byla starší, co se stalo a pomohli mi pochopit, že nebyl problém ve mně. Sebevnímání se mi hodně měnilo, v pubertě jsem vůbec nevěděla kdo jsem a co vlastně chci dokázat a co chci dělat. Až do nějakých 19 let jsem si připadala jako zbytečný člověk a nějak jen přežívala. Teď jsem si ale 100% vědoma toho, že jsem člověk, který chce dál předávat své zkušenosti, chce dál studovat a chci si jít za svým snem a vím, že mám milující náruč své babičky a zbytku rodiny.“ (R1) Další respondent popisuje, jak si časem začal uvědomovat svou hodnotu a vše se zlepšilo lepším způsobem života. „Myslím, že jsem si v průběhu let začal čím dál tím více uvědomovat svou hodnotu, že se každému nezavdělám a taky, že nemá smysl si tolik brát názory ostatních jen vůči tomu, že se mě nějak dotknou. Samotnému mi přijde, že vnímám na ostatních až příliš emocí a chování a podle toho se k němu chovám s nějakou úctou. Dřív jsem tohle myslím tolik neřešil, začalo to až ke konci střední, kdy jsem trpěl úzkostmi, pocitem viny z žádného přičinění, avšak nedával jsem nic najevo na venek a vše jsem držel pod pokličkou. V řádu let se tohle všechno ale nějakým způsobem smylo jiným a zdravým způsobem života.“ (R3) Jeden respondent tvrdil, že si během života neprošel žádnými většími změnami sebevnímání, což může být zapříčiněno tím, že jak sám říkal, si nepamatuje období, kdy by vyrůstal někde jinde než s pěstouny, měl tedy stabilní domov od útlého dětství. „Myslím si, že se vnímám stále stejně. Nemám pocit, že bych procházel nějakými velkými změnami v tom, jak vidím sám sebe. Možná jsem dřív některé věci vnímal jinak než teď, třeba jsem měl víc pochybností nebo jsem si naopak myslel, že zvládnu všechno bez problémů. Časem člověk získá zkušenosti trochu se pozná líp a zjistí, že není potřeba řešit každou blbost. Pořád jsem to já, ale jen s trochu jiným pohledem na svět.“ (R4) Respondenti často zmiňovali, že období před pěstounskou péčí bylo pro ně spojeno s největší nejistotou ve vnímání sebe sama, nebyli si jisti svojí hodnotou a často o sobě pochybovali. Zlom nastal většinou během pěstounské péče, kdy si respondenti začali uvědomovat a získávat jistotu v tom, kým jsou. „Nejméně jistá jsem si byla v době, kdy mě moje matka opustila, bylo mi zhruba 10 let. Jako dítě jsem byla úplně zmatená a bezradná. Toto období pokračovalo v pubertě, kdy se mi honily hlavou špatné myšlenky. Navíc tomu nepřidávalo ani okolí. Jelikož bydlím na vesnici, všichni si šuškali, co se stalo a podvědomě jsem věděla, že se někteří dívali skrz prsty a možná si mysleli, že jsem problémové dítě. Ono je to na jednu stranu pochopitelné, protože kdo jen tak opustí své dítě. A nejvíc jistá jsem sama sebou teď. Kdy jsem si jasně stanovila svůj cíl vystudovat, to co mě baví a možná si tak i dokázat, že jsem někdo a začala sama sobě ještě trochu více věřit. Takže si teď plním sny, cestuji, obklopuji se lidmi, kteří mě mají rádi a já je. Mám nastavené hodnoty a myslím

si, že je ze mě dobrý člověk.“ (R1) Z hlediska formování identity tato kategorie potvrzuje, jak zásadní roli hraje v životě člověka prostředí, ve kterém vyrůstá. Dítě je v prostředí bez přijetí odkázáno na přežívání. V prostředí, kde má důvěru a lásku může začít opravdu růst a tím poznávat kým je. Pěstounská péče tak představovala pro mnohé respondenty cestu k sobě samým.

3.7.3 Paradigmatický model

V další fázi zakotvené teorie jsme použili axiální kódování. Jde o princip vzájemně propojit na základě vztahů vzniklé kategorie a subkategorie. Pro lepší přehlednost a naznačení vztahů mezi jednotlivými kategoriemi jsme vytvořili paradigmatický model (Strauss, Corbin, 1999).

Obrázek 8 - Paradigmatický model

První součástí modelu je jev, ten značí hlavní myšlenku, které se nejvíce věnujeme a po celou dobu výzkumu ji analyzujeme. V našem případě šlo o kategorii Jaký, že jsem? Tato kategorie reflektuje fakt, že respondenti se ptají sami sebe, kdo vlastně jsou. Pěstounská péče se stává prostorem, kde mají možnost tyto otázky vůbec položit a začít na ně nacházet odpovědi.

Jako další součást modelu, který způsobuje samotný vznik daného jevu jsou příčinné podmínky. V našem případě jde o dvě kategorie, a to Není rodič jako rodič a Před pěstounskou péčí. Tyto kategorie představují výchozí často až traumatizující zkušenosti –

zanedbávání, opuštění biologickými rodiči, nedostatek bezpečí a lásky. Tyto okolnosti negativně ovlivnily rané vnímání sebe sama.

Následující jsou intervenující podmínky s kategorií Nejsem v tom sám. Intervenující podmínky představují faktory, který celý proces významně posilují. Jde především o emocionální podporu pěstounů a blízké vztahy s dalšími osobami. Tato podpora dodává respondentům jistotu a odvahu.

Další částí modelu je kontext, ve kterém se proces utváření identity odehrává, my jsme zvolili kategorii Mám své doma. Identita se utváří v prostředí pěstounské péče, které je stabilní, láskyplné a bezpečné. Tyto faktory jsou klíčové pro nové sebevnímání a rozvíjení sebe sama.

Poslední částí je samotná interakce. K této části jsme přiřadili kategorii Jaký, že jsem? A to z toho důvodu, že na základě prostředí volí respondenti strategii jednání a tou je u nás to, že začínají přijímat svou minulost, rozvíjí se u nich samostatnost a mění celkově pohled na sebe a snaží se stát aktivními tvůrci budoucnosti. Důsledky celého procesu jsou velmi pozitivní, respondenti uváděli, jak se cítí sami sebou jistějšími, více si věří a jejich identita je stabilnější.

3.7.4 Selektivní kódování

V rámci selektivního kódování jsme zvolili jednu centrální kategorii. V našem případě šlo o kategorii Jaký, že jsem?, jelikož nejlépe vystihuje hlavní zkoumaný jev, tedy proces utváření identity u osob, které vyrůstali v pěstounské péči. Ostatní kategorie měly na tuto centrální kategorii značný vliv. V naší analýze jsme dospěli k závěru, že centrální kategorie reflektuje vnitřní proměnu respondentů, kteří se od počáteční nejistoty a zmatku, které vznikly z negativní zkušenosti v biologické rodině, postupně vyvíjeli k pozitivnímu sebevnímání a sebedůvěře, a to díky stabilnímu a milujícímu prostředí pěstounské péče. Z tohoto důvodu se kategorie Jaký, že jsem? ukazuje jako ústřední jev celého našeho výzkumu, kolem kterého lze uspořádat i ostatní kategorie. Ostatní kategorie v našem výzkumu poskytují kontext a částečně vysvětlují, jak se identita respondentů utvářela. Kategorie „Před pěstounskou péčí“ ukazuje, jak traumatické zkušenosti a nedostatek podpory vedly ke ztrátě jistoty o sobě samých. Další kategorie „Mám své doma“ zdůrazňuje, že bezpečné prostředí a přijetí přispělo ke změně negativního sebevnímání na pozitivní. Následující kategorie „Není rodič jako rodič“ poukazuje na nedostatek rodičovské péče a špatné zkušenosti s biologickými rodiči, což vedlo k hledání nové identity mimo biologický rámec. Poslední kategorie

„Nejsem v tom sám“ pak ilustruje, jak jsou důležité vztahy, které respondentům pomohly posilovat nově vznikající identitu. Tímto způsobem všechny kategorie přímo navazují a pomáhají utvářet ucelený obraz toho, jak se identita respondentů vyvíjela.

3.8 Interpretace dat

Cílem této části je interpretovat data ze zjištěných kategorií a propojit je s výzkumnými otázkami, které jsme si stanovili. Výzkumné otázky se zaměřují na vliv pěstounské péče na utváření identity našich respondentů. Interpretace navazuje na kategorie, které vzešly z otevřeného, axiálního a selektivního kódování.

První výzkumná otázka zněla **Jak působí pěstounská péče na identitu osob z pěstounské péče?** Z výpovědi našich respondentů vyplývá, že pěstounská péče měla na jejich identitu značný vliv. Jak na její formování, tak i na její přehodnocování. Hned po odloučení od biologických rodičů se objevovaly negativní zkušenosti respondentů. Šlo zejména o pocity nejistoty, strachu, méněcennosti. Tyto faktory měly velmi negativní vliv na jejich vnímání sebe sama a na schopnost důvěřovat druhým. Jeden respondent ovšem vůbec negativní zkušenosti neměl, protože vyrůstal odmalička se svými pěstouny a nepamatuje si jiné prostředí, než které měl u pěstounské rodiny. Tyto pocity se objevovaly převážně u respondentů, kteří se v pěstounské péči ocitli nečekaně a v pozdějším věku. Centrální kategorií „Jaký, že jsem?“ se prolíná hlavní téma výzkumné části, tedy hledání vlastní identity. Dvě respondentky uvedly, že samy sebou si byly nejméně jisté před vstupem do pěstounské péče, pochybovaly o sobě a celkově nevěděly kam patří, pěstounská péče však tento proces úplně obrátila. Respondent, který vyrůstal odmalička se svými pěstouny uvedl, že si byl sám sebou vždy jistý a neměl o sobě žádné pochybnosti. Tento jev můžeme přisuzovat tomu, že své pěstouny bral odmalička jako své biologické rodiče a měl stabilní a podporující prostředí, které odjakživa pomáhalo utvářet jeho identitu. Poslední respondent byl v péči biologických rodičů, ale kvůli rodinné atmosféře a špatnému zdravotnímu stavu rodičů, si ho vzal do pěstounské péče jeho starší bratr, který ho vychovával 6 let a dle slov respondenta mu změnil život k lepšímu, ale po skončení zpět v péči matky nastalo dle něj nejhorší období jeho života, kdy si nebyl jist sám sebou a tento stav trval do té doby, dokud se úplně neodstěhoval, sám ale konstatoval, že kdyby zůstal v pěstounské péči déle, mělo by to na něj ještě více pozitivní dopad. V průběhu pěstounské péče docházelo k výrazné změně sebevnímání. Respondenti o sobě začali jinak uvažovat a objevovali nové stránky své osobnosti a nacházeli své místo v rodinném prostředí. Nejen že to mělo pozitivní dopad na

respondenty samotné, ale i na jejich školní hodnocení a celkově studium. Pěstouni je často povzbuzovali, vytvářeli jim stabilní domov pro rozvoj jejich individuality a také podporovali jejich zájmy. Pěstounská péče tedy působila jako takový stabilizační prvek. Biologická rodina byla pouze zdrojem nejistoty nebo dokonce ohrožení, pěstounská péče naopak nabídla strukturu a bezpečný prostor pro sebeutváření. Lze tedy konstatovat, že pěstounská péče poskytla „záchytný bod“, od kterého se mohla identita respondentů zdravěji odvíjet. Podobné závěry můžeme pozorovat i ve výzkumu Neagu a Sebba z roku 2019 nesoucí název „Who do they think they are? Making sense of self in residential care, foster care, and adoption“. Zjištění z obou výzkumů potvrzují, že **pěstounská péče výrazně ovlivňuje proces utváření identity** u osob, které vyrůstaly mimo biologickou rodinu. Také se shodují ve faktu, že vstup do náhradní rodinné péče představuje zásah do identity dítěte. Respondenti z obou výzkumů se v raném období potýkali s pocity ztráty, zmatku a nejistoty. Velice zásadní je i důležitost vztahů s pečující osobou. Studie potvrzují, že **kvalita vztahu s pěstouny hraje zásadní roli v utváření identity**. Většina našich respondentů popisovala svůj vztah s pěstouny jako velmi dobrý, stabilní a podporující. Toto byl významný aspekt ve změně jejich sebepojetí. Pouze jeden respondent hodnotil vztah s pěstounem pouze jako výchovný, což se promítlo v jeho sebevnímání. Ve výzkumu Neagu a Seba respondenti často popisovali, že svou identitu „dětí z náhradní péče“ skrývali za účelem ochránit svou sebedůvěru. I v našem výzkumu respondentka hovořila o napětí, které pociťovala při kontaktu s okolím. Bezpečné přijetí do pěstounské rodiny umožnilo respondentům se z těchto pocitů vymanit. Také byl vývoj identity v obou výzkumech popisován jako postupná změna – od ztráty a nejistoty k přijetí a novému sebevnímání. Tato proměna úzce souvisela s osobními vztahy a kvalitou prostředí.

Naše druhá výzkumná otázka byla formulována následovně. **Jaké specifické podmínky a faktory pěstounské péče působí na proces utváření identity osob?** Námi získaná data ukazují, že na utváření identity mají velký vliv následující faktory:

1. Přijetí a stabilita

Respondenti často zmiňovali, že právě pocit přijetí v nové rodině a milující a respektující prostředí vytvořily základ, na kterém mohli znovu a bezpečně rozvíjet své „já“. Ve většině případů pěstouni poskytli nejen základní péči, ale i důvěru, čas a prostor k tomu, aby mohli respondenti přijmout a pochopit svou minulost a už se k ní tolik nevracet. Přijetí byla jako zkušenost v kontrastu s minulostí. Pěstouni brali respondenty jako vlastní děti, což mělo

obrovský dopad na jejich sebevnímání. Tento typ vztahu byl navíc často brán jako největší zlom.

2. Podpora, láska a blízké vztahy

Velmi silným faktorem, který formoval identitu byla také emocionální a vztahová opora. Mnozí respondenti pocítovali velkou vděčnost nejen pěstounům, ale i dalším blízkým osobám. Pokud neměl respondent nejlepší vztahy se svými pěstouny, našel si oporu v jiné blízké osobě, která mu pomohla v sebeutváření. Je tedy velmi podstatné cítit od pěstounů lásku a významnou podporu. Takové vztahy byly zdrojem sebejistoty a důvěry, což je z hlediska utváření identity zásadní.

3. Zvládnutí minulosti a přerušení kontaktu s biologickými rodiči

Dalším důležitým faktorem byl způsob, jak se respondenti vypořádali se vztahy s biologickými rodiči. Většina z nich popisovala tyto vztahy jako nepodporující, ubližující a zatěžující. Všichni respondenti se shodli na tom, že přerušení kontaktu pro ně bylo vysvobozující a umožnilo další rozvoj. Přijetí minulosti a schopnost se od ní odpoutat bylo velmi důležitým prvkem k vybudování nové a pevnější identity.

Součástí výzkumného šetření bylo také výtvarné sebevyjádření, které mělo respondentům umožnit jiný způsob sebereprezentace, reflexe vlastní identity a osob, které jej nejvíce ovlivnili. Respondentka 1 se nakreslila abstraktně jako slunce plné pozitivních emocí s malým mrakem vedle, který může značit odcházející těžkou minulost, kterou si respondentka s sebou nesla. V levé části jsou ztvárnění ptáci, kteří mohou znamenat svobodu. Respondentka nakreslila tři pozitivně naladěné osoby s popisem, o koho se jedná. V tomto případě se jednalo o tetu, babičku a dědu, kteří mají zvýrazněné srdce, což může značit velkou lásku a podporu, kterou od nich respondentka dostává. Na obrázku, který nakreslila respondentka 2 je jedna hlavní postava s neutrálním výrazem, a tou je ona sama. Nakreslila se větší než postavy okolo, protože může vnímat svou výjimečnost. Okolo sebe má mnoho postav bez popisu s různými výrazy, domov, nejspíše knihu a psa. Podle rozhovoru ale víme, že respondentku nejvíce ovlivnila babička pěstounka, nejlepší kamarádka z minulosti a pes. Respondent 3 použil obrázek z internetu, který ho nejvíce dle něj charakterizuje. Respondent se vnímá jako vlk samotář, která je raději sám v ústranní a nejsou vedle něj žádné postavy, které ho ovlivnili. Sám se svěřil, že jeho pěstoun mu nebyl schopen poskytnout dostatečnou emocionální podporu. Poslední respondent 4 se nakreslil

jako velmi pozitivně naladěného a vedle něj stojí stejně pozitivně naladěná babička a na druhé straně děda, tedy pěstouni, kteří jej významně ovlivnili.

Shrnutí

Z výpovědí respondentů jednoznačně vyplývá, že pěstounská péče výrazně přispěla k formování identity, a to především díky pocitu přijetí, stabilnímu prostředí, možnosti pracovat se svou minulostí a pozitivním vztahům. Z nejistoty a traumatu díky dobrým vztahům a důvěře časem stala zkušenost, která umožnila respondenty vyrůst v osobnosti. Toto jen potvrzuje, že je-li funkční, dlouhodobá a stabilní pěstounská péče, může mít naprosto zásadní vliv na zdravý vývoj identity jedince, které si z původního prostředí od biologických rodičů odneslo jen zmatek, nedůvěru a zranění.

3.9 Doporučení pro praxi

Na základě našich výzkumných zjištění, díky kterým jsme zjistili, jak významnou roli hraje pěstounská péče v procesu utváření identity osob, lze formulovat následující doporučení pro pěstouny, odborníky či doprovázející organizace. Tyto doporučení směřují především k podpoře zdravého sebevnímání dítěte, vytvoření prostoru pro osobní rozvoj a posilování vztahů.

1. Posilovat bezpečné prostředí v pěstounských rodinách

Pěstouni by měli být vedeni k nej materiálnímu zabezpečení, ale především k tomu, aby byli schopni svěřeným dětem zajistit dostatek emoční podpory a pocit přijetí. Například pravidelná rodinná setkání, kdy i rodina věnuje dostatek času individuálním potřebám dítěte, mohou významně posílit pocit sounáležitosti. Velmi důležité je, aby dítě ze strany pěstounů dostalo podporu, trpělivost a empatii. Můžeme se někdy setkávat s tím, že je pěstounská péče zaměřena především na materiální zabezpečení a ta důležitější stránka, emocionální, bývá opomíjena. Může se také stát, že pěstouni nemají dostatečné znalosti a nezabývají se tolik individuálními potřebami dítěte, což může přispívat k pocitu nedostatečného přijetí.

2. Vědomě pracovat s tématem identity a minulostí dítěte

Bylo by užitečné, kdyby nejen pěstoun, ale i doprovázející specialisté se věnovali tématu identity dítěte. Například díky zavedením různých nástrojů nebo terapeutických sezení, kde by dítě mohlo popisovat svůj životní příběh, může výrazně pomoci podpořit jeho sebeuvědomění a poskytnout mu bezpečný prostor k zpracování svých minulých traumat. Stává se, že pěstouni nemají podporu odborníků nebo potřebné znalosti, což může vést

k tomu, že dítě nedostane prostor k otevřené komunikaci o své minulosti. Je důležité, aby téma identity a zpracování minulých traumat nebylo opomíjeno.

3. Podpora vztahů mimo pěstounskou rodinu

Kromě vztahů s pěstouny je velmi důležité utvářet vztahy i s dalšími blízkými osobami – ať už s přáteli, jinými rodinnými příslušníky nebo sourozenci. Organizování společných setkání, zapojení do různých aktivit pomůže dítěti posílit sounáležitost a rozšiřuje sociální vazby. Pěstounská péče stojí nejen na přijetí od samotných pěstounů, ale i širšího okolí a je nutné toto přijetí od okolí podporovat.

4. Vzdělávání a dlouhodobá podpora pěstounů

Pěstouni by měli mít přístup nejen k pravidelným školením, ale i například workshopům, kde se zaměřuje téma převážně na dětskou psychiku, trauma, specifik péče o děti, které mají narušenou citovou vazbu a na práci s emocemi. Dobrá by byla také podpora prostřednictvím skupin, kde by pěstouni sdíleli svoje zkušenosti a hledali společně nějaká řešení.

5. Podpora dlouhodobosti a stability péče

Systém náhradní rodinné péče by měl usilovat o to, aby pěstounská péče byla dlouhodobá a stabilní. Dlouhodobá stabilita dává dítěti možnost si vybudovat trvalé vztahy a rozvíjet zdravou identitu. Mělo by se předcházet častým změnám umístění, které mohou narušit adaptaci a pocit bezpečí dítěte. Časté přesuny a změny umístění dítěte negativně ovlivňují schopnost navázat stabilní vztahy. Tato nestabilita může vést k přetrvávajícím nejistotám a narušení procesu utváření identity.

ZÁVĚR

Naše diplomová práce se zaměřovala na problematiku utváření identity osob, které prošli pěstounskou péčí. Proces utváření identity je zdoluhavý a u dětí z pěstounské péče může být ještě o to náročnější. Snažili jsme se odhalit, jaký má pěstounská péče vliv na utváření identity a jaké jsou specifické faktory a podmínky pěstounské péče na samotné utváření identity. V teoretické části jsme se věnovali identitě a jejímu utváření, nedobrovolným změnám identity, teorii attachmentu a samotné pěstounské péči. V úvodní části teorie jsme se zabývali obecnými přístupy k pojmu identity, tedy tím, jak se identita vyvíjí a z jakých složek se skládá. Následně jsme druhy identit rozčlenili na sociální a kulturní, což ukazuje rozmanitost, s jakou může identita nabývat různých podob. Dále jsme rozebrali, jak může docházet k rychlým či pozvolným změnám identity. Například vlivem náhlých životních událostí nebo dlouhodobým procesem. V další kapitole jsme se věnovali teorii attachmentu neboli citové vazbě. Tento koncept je důležitý pro pochopení vztahů, které si dítě vytváří se svými pečujícími osobami. Zároveň vysvětluje, jak bezpečná nebo narušená vazba může ovlivňovat psychický vývoj a pozdější fungování jedince. V závěrečné části jsme představili pojetí pěstounské péče, jak z hlediska procesu zprostředkování, tak z hlediska forem pěstounství. Samostatné podkapitoly se věnovali příbuzenské pěstounské péči, kdy pěstounem je rodinný příslušník dítěte, tak i pěstounské péči na přechodnou dobu, kde je zdůrazněna časově omezená péče a její specifika. Díky tomuto členění teoretické části jsme vytvořili jasný kontext pro praktickou část naší diplomové práce.

Praktická část se věnovala samotnému výzkumu. Stanovili jsme si výzkumné cíle, výzkumné otázky, zvolili pojetí výzkumu, výzkumný nástroj a stanovili jsme podmínky pro výzkumný soubor. Na základě kvalitativních dat získaných pomocí tvořivého deníku, který byl doplněn o rozhovor a následně analyzován a interpretován pomocí zakotvené teorie, jsme zodpověděli výzkumné otázky. Hlavní výzkumnou otázkou bylo, jakým způsobem pěstounská péče působí na utváření identity osob z pěstounské péče, a jaké jsou její specifické podmínky a faktory.

Výzkum ukázal, že negativní zkušenosti spojené s opuštěním, zanedbáváním z dřívější doby ovlivnily počáteční vnímání sebe sama u našich respondentů. Respondenti, kteří žili od malička v pěstounské péči a nepamatují si rodinné prostředí u biologických rodičů, takové problémy neměli. Před vstupem do pěstounské péče se mnozí cítili nejistě, ztraceně a nebyli dostatečně podporováni svým okolím. Toto vedlo k zhoršenému sebevědomí a rozpadající se identitě. Až následně samotný přechod do pěstounské péče představoval zásadní zlom.

Respondenti najednou měli láskyplné, stabilní a podporující prostředí, ve kterém byli schopni se oprostit od špatné minulosti, dokázali se zbavit negativních vzorců a začali si formovat novou a pozitivnější představu o sobě samých. Důležitou roli v tomto procesu sehrály blízké vztahy s pěstouny a dalšími osobami. Vztahy byly naplněné emocionální oporou, stabilitou a pocitem bezpečí. Pouze v takových podmínkách se může identita pozitivněji utvářet. Respondenti, kteří tuto oporu u svých pěstounů nezažili, neměli předpoklady k pozitivnějšímu utváření identity. Výzkum odhalil, že přerušení kontaktu s biologickými rodiči, byl pro všechny respondenty osvobozující, protože jim to umožnilo zpracovat svou minulost. Získaná data také potvrzují, že pěstounská péče působí pozitivně vůči traumatizujícím zkušenostem a umožňuje rozvinout pevnou, stabilní a pozitivně založenou identitu. Náš výzkum byl omezený malým vzorkem respondentů a jeho kvalitativní povaha omezuje zobecnitelnost výsledků. Proto je vhodné, aby další studie kombinovaly kvalitativní a kvantitativní metody a zahrnovaly širší vzorek. Srovnávací studie mezi různými typy náhradní rodinné péče by navíc mohly poskytnout ještě hlubší náhled do procesu utváření identity osob.

Celkově lze z našeho výzkumu konstatovat, že kvalitní a citlivě vedená pěstounská péče má velký potenciál k tomu, uzdravit děti ze své traumatizující minulosti. Tento proces není jednoduchý, ale představuje klíčový faktor, který může zásadně změnit fungování v dospělosti. Doporučení této práce tak směřují k posílení kvality péče prostřednictvím odborného vzdělávání, podpory dlouhodobých vztahů a vytváření prostředí, kde má každé dítě možnost se rozvinout a najít sám sebe.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

LITERATURA

1. ARCHER, Caroline, 2001. Dítě v náhradní rodině: [nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině]. Přeložil Petra VLČKOVÁ. Praha: Portál. ISBN 80-7178-578-4.
2. BAŠTECKÁ, Bohumila a GOLDMANN, Petr, 2001. Základy klinické psychologie. Praha: Portál. ISBN 80-7178-550-4.
3. BOLTON, Gillie, 2014. Reflective practise: writing and professional development. 4th ed. London: SAGE. ISBN 978-1-4462-8222-6.
4. BOWLBY, John, 1969. Attachment and Loss. New York: Basic Books.
5. BOWLBY, John, 1988. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London: Routledge. ISBN 978-0415006405.
6. BOWLBY, John, 2010. Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-670-4.
7. ERIKSON, Erik H, 1968. Identity: Youth and Crisis. New York: W.W. Norton & Company. ISBN 0-393-31144-9.
8. GUEGUENOVÁ, Catherine, 2014. Cesta ke šťastnému dětství. Francie: Éditions Robert Laffont. ISBN 978-80-87950-03-6.
9. HUGHES, Daniel A, 2017. Budování citového pouta. Institut fyziologické socializace. ISBN 978-80-270-2838-2.
10. KOHOUTEK, Rudolf, 2000. Základy psychologie osobnosti. Brno: Cerm. ISBN 80-7204-156-8.
11. LESKOVÁ, Andrea, 2013. Identita adolescenta a masmédiá. Boskovice: Albert. ISBN 978-80-7326-233-4.
12. MACEK, Petr, 1999. Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál. ISBN 80-7204-156-8.
13. MATĚJČEK, Zdeněk a kol., 1999. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál. ISBN 80-7178-304-8.

14. MEAD, George Herbert, 1934. *Mind, Self, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
15. NAKONEČNÝ, Milan, 1995. *Psychologie osobnosti*. Academia. ISBN 80-200-0525-0.
16. NOŽÍŘOVÁ, Jana, 2012. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde. ISBN 978-80-8613191-7.
17. PAZLAROVÁ, Hana, 2016. *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1020-7.
18. ŘÍČAN, Pavel, 2004. *Cesta životem*. 2. Praha: Portál. ISBN 80-7178-829-5.
19. ŘÍČAN, Pavel, 2007. *Psychologie osobnosti*. 5. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1174-4.
20. SCHOFIELD, Gillian a BEEK, Mary, 2006. *Attachment Handbook for Foster Care and Adoption*. London: British Association for Adoption and Fostering. ISBN 1903699967.
21. STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.
22. SYCHROVÁ, Adriana, 2015. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Vydání I. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. ISBN 978-80-7395-955-5.
23. ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.
24. VÁGNEROVÁ, Marie, 2010. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1832-6.
25. VÁGNEROVÁ, Marie, 2004. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0841-9.
26. VILÉMOVÁ, Helena, Anna BALÁŠOVÁ a Helena JURÁSKOVÁ, 2022. *Most do bezpečí, aneb, Pěstounská péče na přechodnou dobu zblízka*. Kelč: Vlaštovky. ISBN 978-80-11-01645-6.
27. ZEZULOVÁ, Dagmar, 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. BUBLEOVÁ, Věduna; VÁVROVÁ, Alena; FRANTÍKOVÁ, Jana; VANČÁKOVÁ, Martina, 2009. Průvodce náhradní rodinnou péčí. 4. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. 64 s. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/pruvodce-nahradni-rodinnou-peci.pdf>
2. Děti v pěstounské péči. Rozum a Cit, z. s. [online]. [cit. 13. 1. 2025]. Dostupné z: <https://www.pestouni-rac.cz/stranka/deti-v-pp/>
3. DOZIER, Mary a kolektiv, 2014. Consensus Statement on Group Care for Children and Adolescents. American Journal of Orthopsychiatry. Roč. 84, č. 3, s. 219-225. ISSN 0002-9432. DOI: 10.1037/ort0000005.
4. DOZIER, Mary; STOVALL, K. C.; ALBUS, K. E.; BATES, B, 2001. Attachment for infants in foster care: the role of caregiver state of mind. Child Development, roč. 72, č. 5, s. 1467–1477. DOI: 10.1111/1467-8624.00360.
5. JOSSELSONOVÁ, Ruthellen, 1980. Ego Development in Adolescence. Roč. 9, č. 1, s. 1-28. ISSN 0047-2891. DOI: 10.1007/BF02088466.
6. KLIMEŠ, Jeroným, 2008. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit. Dostupné z: http://www.pestounskapece.cz/file_prirucky-a-publikace/RaC/Budovani_identity_ditete%282008%29.pdf
7. KULÍŠEK, Petr, 2000. Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi, roč. 44, č. 5, s. 404–423. ISSN 0009-062X
8. LIPOVÁ, Dana; KRBCOVÁ, Anna; TOMANOVÁ, Kamila, 2019. Pěstounské rodiny v České republice: základní charakteristiky pěstounů a dětí v pěstounské péči. Praha: Nadace Sirius a Asociace Dítě a Rodina. 53 s. Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Analyza-Pestounske-rodiny-v-Ceske-republice.pdf>
9. LUMOS, 2015. Pěstounská péče na přechodnou dobu: výsledky průzkumu mezi pěstouny na přechodnou dobu. Praha: Lumos. 26 s. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/publikace/pestounska-pace-na-prechodnou-dobu-vysledky-pruzkumu-mezi-pestouny-na-prechodnou-dobu/>

10. Ministerstvo práce a sociálních věcí, ©2025. Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče [online]. [cit. 2025-01-13]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/doprovazeni-pestounu-dohody-o-vykonu-pestounske-pece>
11. Ministerstvo práce a sociálních věcí, ©2025. Formy náhradní rodinné péče [online]. [cit. 2025-01-13]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/formy-nahradni-rodinne-pece>
12. Ministerstvo práce a sociálních věcí, ©2025. Identita dětí v náhradní rodinné péči [online]. [cit. 2025-01-13]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Identita_deti_NRP.pdf/f7e9f632-0e40-5fc4-1dee-78ab568445d0.
13. NEAGU, Mariana a Judy SEBBA. Who do they think they are? Making sense of self in residential care, foster care and adoption. *Adoption & Fostering* [online]. 2019, 43(1), 6–21 [cit. 11. 4. 2025]. DOI: 10.1177/0308575918821062.
14. SKARUPSKÁ, Helena, 2017. Kulturní identita jako součást výchovy k občanství u adolescentů. *Sociální pedagogika/Social Education*. Roč. 5, č. 2. ISSN 1805-8825. DOI: 10.7441/soced.2017.05.02.02.
15. VÍTKOVÁ, Alena a kolektiv, 2019. Kontakty dětí v pěstounské péči s biologickou rodinou – úskalí a rizika: příručka pro odborníky působící v oblasti SPOD. Brno: Sdružení pěstounských rodin. Dostupné z: https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/06/Prechodna_pestounska_pece_kontakty_deti_sbornik_A5_web.pdf.

LEGISLATIVA

1. ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. 2. 2012 Občanský zákoník, v platném znění. In: Sbírka zákonů České republiky [online]. 2012, částka 33 [cit. 2025-02-25]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=6144>
2. ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 8. 12. 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění. In: Sbírka zákonů České republiky [online]. 1999, částka 111 [cit. 2025-02-25]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=3328>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Příbuzenský vztah pěstounů k dětem	35
Obrázek 2 - Věková struktura dětí umístěných do PPPD	39
Obrázek 3 - Nejtěžší situace u PPPD	40
Obrázek 4 - Kresba respondenta 1	48
Obrázek 5 - Kresba respondenta 2	49
Obrázek 6 - Obrázek respondenta 3	49
Obrázek 7 - Kresba respondenta 4	50
Obrázek 8 - Paradigmatický model	61

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Přehled respondentů	46
Tabulka 2 - Kódy první kategorie	51
Tabulka 3 - Kódy druhé kategorie	53
Tabulka 4 - Kódy třetí kategorie	54
Tabulka 5 - Kódy čtvrté kategorie	57
Tabulka 6 - Kódy páté kategorie.....	59

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

PP Pěstounská péče

PPPD Pěstounská péče na přechodnou dobu

OSPOD Orgán sociálně-právní ochrany dětí

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Otázky do rozhovoru

Příloha P II: Ukázka zakódovaného rozhovoru

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY DO ROZHOVORU

1. Jak dlouho jste byl/a v pěstounské péči?
2. V jakém rodinném vztahu k Vám byl Váš pěstoun/pěstouni, měli jste mezi sebou dobré vztahy?
3. Z jakého důvodu jste se ocitl/a v pěstounské péči, byla důležitá tato informace pro Vás?
4. Stýkal/a jste se v průběhu pěstounské péče s biologickými rodiči? Nebo někým jiným, jak časté styky byly, popřípadě stál/a jste o styk s nimi?
5. Jaký byl Váš vztah s pěstouny a jaký s biologickými rodiči během Vašeho dětství a dospívání?
6. Jakým způsobem Vás ovlivnila pěstounská péče v porovnání s vrstevníky, kteří vyrůstali v biologických rodinách?
7. Co považujete za největší přínos pěstounské péče pro Váš osobní vývoj?
8. Proč vnímáte sebe sama, tak jak jste nakreslil/a?
9. Máte jasno v tom, kým se cítíte být, ve své identitě?
10. Jak se podle Vás změnilo vaše vnímání sebe sama v průběhu života?
11. V jakém období jste se cítili nejvíce jistí sami sebou? A naopak, kdy jste si svou identitou nebyli jistí?
12. Jaká konkrétní osoba, Vám pomohla najít vlastní cestu a pochopit, kým jste?
13. Jak Vás ovlivnila biologická rodina v tom, kým se cítíte být?
14. Jak Vás v tomto ovlivnili pěstouni?
15. Jak Vás ovlivnili jiní lidé a kteří při utváření toho kým jste?

PŘÍLOHA P II: UKÁZKA ZAKÓDOVANÉHO ROZHOVORU

Respondent 3

1. Jak dlouho jste byl/a v pěstounské péči?

V pěstounské péči jsem byl zhruba 6 let, od začátku 6. třídy základní školy až do třetího ročníku na střední škole. Byla to doba, která mi toho ^{učebnost} ale do života dala hodně a věřím, že kdybych nebyl v pěstounské péči, rozhodně nejsem tam kde jsem teď.

2. V jakém rodinném vztahu k Vám byl Váš pěstoun/pěstouni, měli jste mezi sebou dobré vztahy?

Pěstouni byli z mé rodiny, konkrétně šlo o mého staršího bratra, který to vlastně vymyslel a jeho tehdy přítelkyně s tím souhlasila. Oba věděli, do čeho jdou a že to nebude jednoduché, jak co se týče úřadů, papírování přes školení až po mě samotného. V té době byly každopádně naše vztahy mrzuté, vzhledem k mojí bohužel nevychovanosti vzešlé z nulové výchovy rodičů a taky vůči vzdorové pubertě, která semnou tou dobou lomcovala. Bratr to bral asi jako výzvu a možnost navést mě tím správným životním směrem, abych do života dospělého vkročil jednodušeji než on sám, který si taktéž prošel nevhodným dospíváním. Další věcí, která stojí za to zmínit je ta, že vůči roztroušené rodině celkově, kdy se blízká i vzdálená rodina nijak velice nenavštěvovala to v nás dětech či dospívajících mohlo vyvolávat určitý pocit osamělosti.

3. Z jakého důvodu jste se ocitl/a v pěstounské péči, byla důležitá tato informace pro Vás?

Jelikož jsem byl třetí v pořadí a taky poslední narozený, téměř by se už dalo říci, že jsem byl pomalu počat neplánovaně. ^{Neschopnost postarat se od rodičů} Otec i matka tou dobou už nebyli zrovna nejmladší a co je hlavní, tak jsem vyrůstal v co rok od roku zhoršující se rodinné atmosféře. Několikrát jsme se stěhovali, pro mě z neznámých důvodů. Rodiče už neměli sílu nebo se zkrátka už neangažovali v tom mě vychovávat a vést správným směrem, což se projevilo v mnoha případech, například tedy ve školním hodnocení. Tohle všechno sourozenci viděli a vzhledem k tomu, že byli sestra i bratr přes deset let starší, žili už mimo rodiče, tak s tím chtěli něco udělat. Sestra se odstěhovala do Prahy za práci a bratr bydlel nedaleko, tudíž když byl problém nebo se rodiče hádali, tak jsem mu zavolaal a on pro mě ^{lajka a podpora}

přijel, abych u toho nemusel být. Ty hádky bývaly totiž mnohdy opravdu škaredé a nebylo to nic co by malé dítě mělo mít před očima, už vůči nějakým psychickým traumatům. Když jsem byl v páté třídě, tak mě matka dokonce odvedla proti mé vůli do azylového domu, protože měla neshody s otcem, tudíž jsem musel dojíždět autobusem do školy ještě s přesednutím na jiný autobus. Během toho pátého ročníku základní školy se začalo řešit mé možné přemístění do bráchovi péče, ^{změna k lepšímu} tedy že se rozhodl pro to stát se mým pěstounem, rodiče byli už totiž oba hodně nemocní. Tímto krokem mi můj bratr změnil život k lepšímu.

4. Stykal/a jste se v průběhu pěstounské péče s biologickými rodiči? Nebo někým jiným, jak časté styky byly, popřípadě stál/a jste o styk s nimi?

Během doby, ^{neprůjemné stykání} kdy si mě vzal bratr pod své křídla jsem dojížděl do školy přes obec, kde bydleli moji biologičtí rodiče, nebylo neobvyklé, že jsem je chodil navštěvovat, avšak to bylo zvláštní. Ačkoliv byli rodiče jací byli, pořád to byli moji rodiče a měl jsem je moc rád. Ta komunikace ovšem nebyla tak rozsáhlá a celkové aktivita za život s rodičema jsem moc nezažil, ^{spadný vztah s rodiči} tedy ne těch, na které se hezky vzpomíná. ^{neschopnost postarat se od rodičů} Dá se říci, že mě až rozmazlovali, v jejich mysli to bylo asi jako dobrý směr výchovy, už když jsem byl poslední a nejmladší, ale když už jsem dospělý, vnímám to tak, že mi tím spíše škodili. Bohužel ještě než jsem prošel pubertou, tak otec zemřel, což mě hodně zasáhlo. Poté jsem se musel přestěhovat zpět ke své matce, zrovna jsem byl ve třetím ročníku na střední škole. Tímto začalo nejhorší období mého života, ^{těžké období jiný život} potřeboval jsem totiž někoho, kdo mě bude vést a já ze dne na den nikoho takového neměl, octl jsem se sám v imaginární tmě, ze které jsem neznal cestu ven. Nikdo mě v životě v ničem nikam nevedl až do chvíle, kdy byl v bratrově pěstounské péči. Po dobu v bráchově výchově jsem cítil, ^{pocit samoty} že se život ubírá lepším směrem a po přestěhování zpět k biologické matce se to zase celé pokazilo. Dokud jsem se neodstěhoval úplně a bydlel jsem se známým. ^{změna k lepšímu}

5. Jaký byl Váš vztah s pěstouny a jaký s biologickými rodiči během Vašeho dětství a dospívání?

výchovný vztah
Vztah s pěstouny byl primárně výchovný, mám pocit, že jsem se sám ani moc nezapojoval do nějakého rozvíjení vztahů, protože jsem byl zvyklý být sám se sebou a tudíž jsem ten kontakt nějak nevyhledával a oni to respektovali. Tou dobou byly taky oba pěstouni hodně pracovně vytížení. *neschopnost postarat se o rodiče* Vztah s biologickými rodiči byl naopak nevýchovný a k tomu jsem stejně jako u pěstounů trávil čas spíše sám, kamarádů jsem měl poskromnu, *pocit samoty* téměř k napočítání na jedné ruce, což ve mně vyvolávalo taky jakousi frustraci a pocit, že nikam nezapadám. Tudíž jsem se nikam nevměšoval a raději byl sám. V dětství i dospívání to bylo jedno a to samé.

6. Jakým způsobem Vás ovlivnila pěstounská péče v porovnání s vrstevníky, kteří vyrůstali v biologických rodinách?

zněna k lepšímu
V mém případě se to nejvíc projevilo školními výsledky, kdy jsem místo čtveřek a pětěk měl najednou nejhorší možnou známku za tři a v průměru dvojky. *jiný život* Ostatní vrstevníci k tomu byly od mala vedení, ke školní a vzdělávací disciplíně a zodpovědnosti, to jsem já tehdy neznal a teprve jsem se v tom začal hledat.

7. Co považujete za největší přínos pěstounské péče pro Váš osobní vývoj?

zněna k lepšímu
Ukázalo mi to nový směr a možnost žít jinak, když vás k tomu někdo vede, je to jednodušší než aby jsem tu cestu hledal sám. V té době jsem si to bohužel ještě tolik neuvědomoval a plně nevyužil té situace pro svůj prospěch, tedy když jsem se vrátil zpět k biologické matce mělo na mě její vedení života hodně špatný vliv vůči škole, kterou jsem začal zanedbávat. *absence domova* Psychicky jsem na tom taky nebyl nijak dobře, začal jsem kouřit cigarety a marihuanu, čímž jsem se snažil *těžké období* přeměrovat dění doma do návykových látek a nějakého pocitu euforie, abych z toho mohl nějak „utéct“. Na střední škole jsem se chytl špatné party a to mělo velký vliv na to jak se to semnou vyvíjelo dál.

8. Proč vnímáte sebe sama, tak jak jste nakreslil/a?

sebevnímání
Vnímám se jako takového vlka, samotáře. Od malička jsem byl takový, vždy jsem byl spíše uzavřený vůči okolí.